



SISTEM NASYONAL KAP JERE RISK AK DEZAS



GID POU FÒMASYON SOU SOUNAMI

Komite Pilotaj sounami :

Ak soutyen :



CNM



GID POU FÒMASYON SOU SOUNAMI

GID POU FÒMASYON SOU SOUNAMI



Opinyon ki nan dokiman sa pa reprezante opinyon UNESCO ni li pa angaje Òganizasyon an ansanm avèk moun ki ba li lajan e ki patnè li nan Pwojè sa.

Mo ki itilize nan pibikasyon sa pa vle di ke se opinyon osnon pozisyon responsab yo nan sa ki pou wè ak estatü jiridik peyi yo, vil yo, teritwa yo ak zòn yo, osnon otorite yo, ni nan sa ki pou wè ak jan fwontyè yo trase.

Dokiman sa fèt ak kontribisyon lajan Komisyon Ewopeyèn ki pa responsab de tout sa ki di nan dokiman an.

(IOC/BRO/2017/2)



PLAN GID

PLAN GID	3
ENTWODIKSYON.....	4
CHAPIT I: SOUNAMIAK SAKI LAKOZ LI.....	5
Objektif chapit la.....	5
Aktivite.....	5
An nou konprann pi byen.....	5
Premye pati – sounami, diferan kalte sounami, pwopagasyon vag sounami.....	5
Dezyèm pati – Koz sounami yo :	6
CHAPIT II: ETID AK KONESANS RISK SOUNAMI.....	11
Objektif chapit la	11
Aktivite.....	11
An nou konprann pi byen.....	11
Premye pati – Etid Syantifik Sou Risk Sounami.....	11
CHAPIT III : PREPARASYON POU SIZOKA TA GEN SOUNAMI.....	14
Objektif chapit la.....	14
Aktivite.....	14
An nou konprann byen.....	14
Premye Pati – Esplikasyon Kèk Mo Enpòtan.....	14
Dezyèm Pati – Divès Etap Preparasyon Pou Sounami.....	15
Premye Etap : Rechek Jeneral.....	16
Dezyèm Etap: Reyalizasyon Yon Sounami Teyorik.....	16
Twazyèm Etap: Estimasyon Dega Yon Sounami Ka.....	17
Katriyèm Etap: Preparatif.....	17
Senkyèm Etap: Mete chita yon plan mitigasyon risk sounami.....	18
CHAPIT IV : JESYON ALET SOUNAMI.....	19
Objektif chapit la.....	19
Aktivite.....	19
Premye Pati – Sistèm alèt sounami.....	19
Pa bliye: Genyen kat (4) kalite mesaj alèt CODOMAR voye.....	23
CHAPIT V : EGZESIS SIMILASYON SOUNAMI.....	24
Objektif chapit la.....	24
Premye Pati – Egzèsis similasyon sounami.....	24
Dezyèm Pati – Etap pou oganizasyon egzèsis similasyon sounami.....	25
Premye Etap : Reyinyon gid.....	25
Dezyèm Etap: Fè egzèsis bò tab:.....	26
Twazyèm Pati – Lis ekip yo.....	27
DEFINISYON KÈK MO.....	29
BIBLIYOGRAFI.....	35

Komite Tematik Edikasyon ak Sansibilizasyon Piblik la, Komite ki travay sou gid sounami ansanm ak UNESCO mete sou pye yon zouti pou fè fòmasyon sou gwo menas sounami nan pwojè ke ECHO, SEMANAH ak UNESCO te finanse ki rele « Konsolidasyon kapasite pou avèti epi bay repons sounami nan peyi Dayiti ». Zouti sila te fèt apre plizyè patnè kap travay sou teren an te wè nesesite pou fè fòmasyon pou pwomotè yo genyen kap travay nan zafè sounami.

Gid la chita sou objektif sa yo :

- Sistèm Nasyonal kap jere risk ak dezast la gen yon zouti ki rasanble tout enfòmasyon ak pratik ki genyen nan zafè preparasyon sizoka ta gen sounami nan peyi Dayiti;
- Sistèm Nasyonal kap jere risk ak dezast la gen yon gid pou fè fòmasyon ki adapte ak nesesite chak gwoup kap travay nan domèn sa.

Nou wè an premye, gwoup kap travay nan domèn sa se «aktè kominotè» Sistèm Nasyonal kap jere risk ak dezast la, sitou manm komite pwoteksyon sivil yo ak EIC yo, brigadye ki volontè nan DPC, volontè Kwa Wouj Ayisyen, Eskout an Ayiti, ansanm avèk otorite lokal yo. CTESP a kwè ke gid sa ap itil pou fè fòmasyon pou jounalis yo tou.

Se UNESCO ki pibliye nan lang franse dokiman ki sou sounami ke yo itilize nan gid sa. Yo etidye dokiman sa yo byen pou pran bon jan enfòmasyon ki enpòtan pou fè gid sa. CTESP mete kanpe yon komisyon ki travay sou sounami. Se komisyon sa ki fè Gid la an kreyòl epi ki revize li. Aktivite sa pèmèt plis chita pale fèt sou fason pou nou tradui mo syantifik yo ansanm ak sa ki makonnen ak preparasyon kominote yo. Chapit yo fèt menm jan ak zouti ke Sant Referans Kwa Wouj Ayisyen an konn itilize pou fè fòmasyon ak yo. An menm tan, gid la fèt yon fason pou fasilite tout moun konprann li kèlkeswa konesans ou ak tan ke w genyen pou suiv fòmasyon an.

Nan lane 2014. anviwon 230 volontè Kwa Wouj, ekip kap travay nan kominote yo (EIC), brigadye ki volontè nan Pwoteksyon sivil ansanm ak manm komite Pwoteksyon sivil yo te patisipe nan fòmasyon sa yo ki te fèt pandan 2 jou. Fòmasyon sa yo te pèmèt nou teste gid la epi tou pwofite sansibilize aktè kominotè yo ki pral simaye enfòmasyon sa yo nan kominote pa yo.

Gid sa fèt yon fason ki pèmèt fòmatè a chwazi nenpòt ki chapit ke li panse ki pi adapte ak sa patisipan yo dwe konnen pa rapò ak sa ke yo konnen deja. Nou itilize yon metòd ki pèmèt tout moun patisipe epi ki ankouraje patisipan yo diskite epi fè anpil ekzèsis pratik.

Sistèm Nasyonal kap jere risk ak dezast la swete ke tout moun alawonnbadè itilize gid sa pou fè fòmasyon pou aktè kominotè yo ansanm ak komite Pwoteksyon Sivil yo, pou yo ka gen plis kapasite pou fè sansibilizasyon epi ede sizoka ta gen sounami, pandan ke popilasyon ki pi an danje yo ap remanbre epi sove lavi moun.

Objektif chapit la:

Objektif aktivite sa a se pèmèt moun k ap patisipe nan fòmasyon yo konprann :

- 1.fenomèn sounami an ;
- 2.konbyen kalte sounami ki genyen ;
- 3.diferans ant sounami lokal, sounami rejyonal ak sounami ki soti lwen ;
- 4.kòz sounami yo ;
- 5.gwosè menas sounami reprezante pou lavi ak byen moun kap viv, vizitè, travay oubyen frekante lekòl ak inivèsite kote ki gen lanmè.

Aktivite

a- Poze patisipan yo kesyon sa yo youn dèyè lòt an gwoup. Pou chak kesyon note kèk repons sou yon tablo epi fè patisipan yo bwase lide ansanm.

- Ki sa yon sounami ye ?
- Konbyen kalte sounami ki genyen ? ki diferans ki genyen ant yo ?
- Ki sa ki lakòz sounami ?
- Èske vag sounami yo ka pote danje pou lavi moun ak sa moun posede ?

b- Apre diskisyon sou kesyon yo, kòmanse prezantasyon an. Fè patisipan yo li repons tèks ki nan prezantasyon an.

- Èske moun ka naje epi fè fòs ak vag sa yo?
- Èske vag sa yo ka rive wotè yon kay?
- Eske moun ka prevwa tranblemanntè ak sounami?

Apre diskisyon sou kesyon yo, kòmanse prezantasyon an. Fè patisipan yo li repons tèks ki nan prezantasyon an.

An nou konprann pi byen

Premye pati – sounami, divès kalte sounami, pwopagasyon vag sounami (kouman vag sounami yo layite kò yo)

1.Kisa yon sounami ye ?

Yon sounami se yon bann vag ki soti nan fon

anba lanmè epi anvayi bòdmè yo e pafwa ale pi lwen toujou. Vag sounami yo ka pote anpil danje. Yo deplase pi vit pase yon moun epi yo ka monte pi wo pase yon kay ki gen etaj. Vag sa yo ka touye moun, yo ka anvayi epi kraze tout sa yo jwenn sou wout yo. Pèsonn pa ka naje ni fè fòs ak vag sa yo. Lè sounami pase, li ka pote ale tout sa li jwenn sou wout li : moun, kay, bèt, machin, elatriye.

2.Konbyen kalte sounami ki genyen ?

Gen twa (3) kalte sounami : sounami lokal, sounami rejyonal ak sounami ki soti lwen. Syantifik yo fè kategori sa yo dapre de (2) siy sa yo :

Premyèman, tan premye vag yo pran pou rive sou bòdmè yo.

Dezyèmman, lokalizasyon sa vle di distans sous oubyen fwaye sounami an, sa vle di kote sounami an kòmanse nan fon lanmè a ak bòdmè yo.

3. Kilè nou ka di yon sounami lokal, rejyonal oubyen ki soti lwen ?

Sounami lokal

Nou ka pale de sounami lokal lè distans fwaye a oubyen sous la, sa vle di kote li kòmanse nan fon lanmè a, pa twò lwen ak bòdmè yo, sa vle di di anviwon san (100) kilomèt. Nan ka sa a vag yo pran kek minit jiska inèdtan (1è) pou frape bòdmè a.

Sounami rejyonal

Nou ka pale de sounami rejyonal lè distans fwaye a anviwon mil (1000) kilomèt ak bòdmè yo. Lè sa a premye vag yo ka pran soti 1è rive 3 zèdtan pou frape bòdmè yo.

Sounami ki soti lwen

Nou pale de sounami ki soti lwen, lè distans fwaye a ak bòdmè a plis pase mil (1000) kilomèt. Nan ka sa a, premye vag yo ka pran plis pase 3 zèdtan pou frape kòt yo.

ANKADRE 1: Sonje byen...

Se pou nou sonje byen

Pou syantifik yo fè diferans ant twa (3) kalte sounami yo, yo konsidere sitou de (2) faktè sa yo:

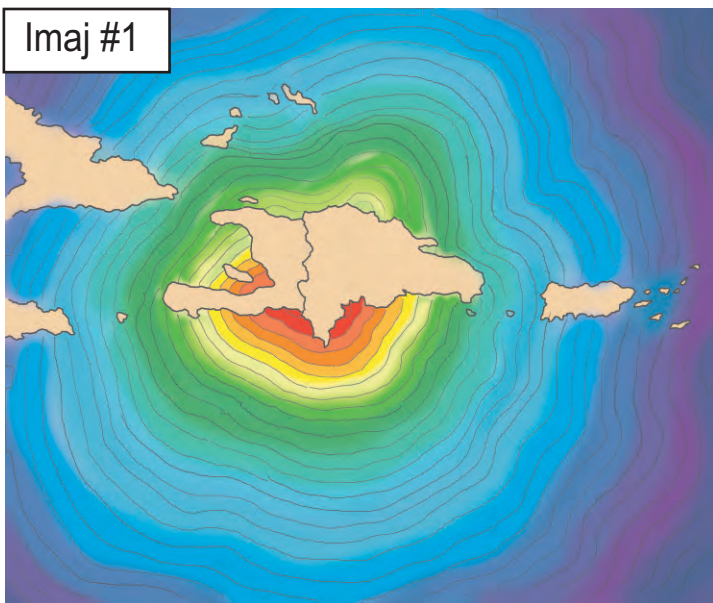
- Distans fwaye oubyen sous la ak kòt yo;
- kantite tan premye vag yo ka pran pou frape kòt yo.

Konesans sila a pèmèt nou konnen ki kantite tan nou genyen pou nou chape poul nou sizoka ta gen sounami – sa vle di kèk minit nan ka sounami lokal, 1 rive 3 zèdtan nan ka sounami rejyonal, plis pase 3 zèdtan nan ka sounami ki soti lwen. Diferans ant sounami yo pa konsène ni vitès, ni otè, ni fòs vag yo. Tout sounami, kit li te lokal, rejyonal osnon soti lwen, ka fè gwo dega.

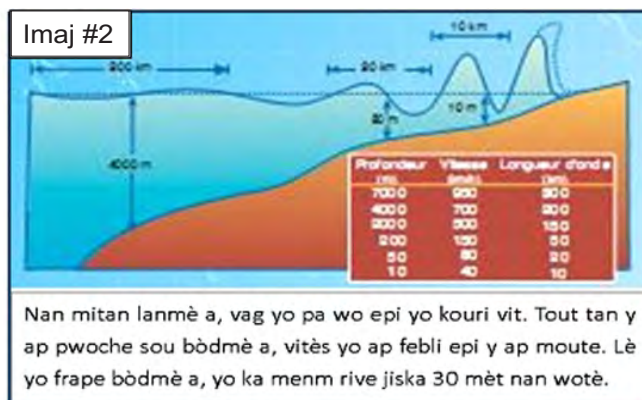
4. Kijan vag sounami yo pwopaje?

Lè yo di vag sounami yo layite sa vle di y ap gaye kò yo pandan y ap deplase byen vit. Lè sounami fèk kòmanse nan fon lanmè, vag yo pran tout direksyon (gade imaj # 1 an). Byen lwen nan mitan lanmè a, vag yo kouri vit epi yo pa monte wo. Yo tèlman pa monte wo, si nou ta nan yon bato, nou ka pa menm santi yo. Men toutotan yap pwoche sou bòdmè a, vitès yo ap febli epi wotè yo ap moute. Lè yo frape bòdmè a, yo ka menm rive jiska 30 mètr nan wotè (gade imaj # 2 a).

Imaj #1



Imaj #2



ANKADRE #2: Eksperyans #1

Yon ti eksperyans pou w wè jan vag sounami yo layite.

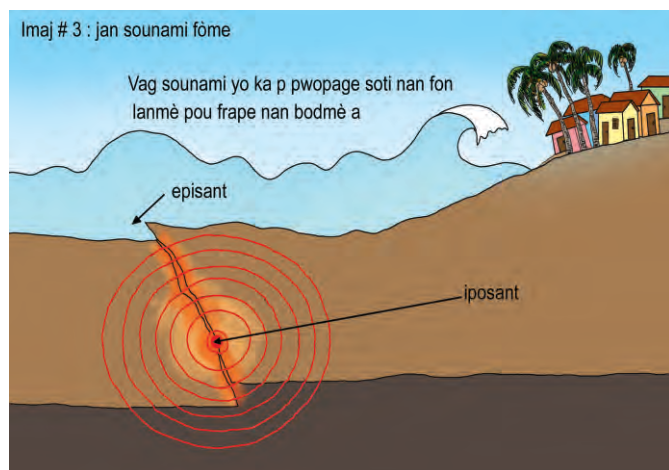
Voye yon ti wòch nan yon ma osnon yon kivèt dlo. Tann dlo a poze epi voye yon wòch ki pi gwo ladan li. Kisa w wè ki pase? Ki diferans ou wè ki genyen ant lè ou voye ti wòch la ak lè ou voye gwo wòch la?

Dezyèm pati – Kòz sounami yo : tranblemanntè, deboulonaytè, vòlkan, meteyorit, astewoyid ak komèt

1. Kisa ki lakòz sounami?

Se tranblemanntè ki lakòz pifò sounami yo. Men pafwa, lòt fenomèn tankou deboulonay tèt bò lanmè osnon nan lanmè ak vòlkan anba lanmè oubyen tou pre lanmè konn lakòz sounami tou. Enpak gwo meteyorit, astewoyid ak komèt nan lanmè ka lakòz sounami tou, men sa pa rive souvan. Sounami ka pase nan tout zòn ki gen lanmè.

Imaj # 3 a montre kijan pifò sounami fòme epi layite :



1.Kisa tranblemanntè a ye?

Pou pi byen konprann kisa tranblemanntè ye, nou dwe konprann byen ki jan planèt latè a ye ak tout sa ki konpoze l. Tè a gen twa (3) kouch ki konpoze l :

a.Kouch latè osnon Kwout ou ekòs,

b.Manto,

c.Kè latè.

An nou wè kisa chak eleman sa yo ye youn apre lòt.

a.**Ekòs** la se kouch tè ki anba pye nou an. Yo konn rele li tou kouch kontinantal. Kouch oubyen ekòs ki anba lanmè a kouvri a rele kouch oseyanik. Se wòch solid ki konpoze ekòs la. Li di anpil, se sa ki fè li konn kase. Ekòs oubyen kwout la divize an plizyè moso, chak moso sa yo rele plak.

b.**Manto** a menm se pati anba tè a nou jwenn apre ekòs la. Li konn pliye, men li toujou retounen pran fòm li.

c.**Kè latè** a li menm menm se pati santral tè a, sa vle di nannan tè a.

ANKADRE 3: Eksperyans #2

Yon ti eksperyans pou nou konprann tè a ak sa ki konpoze l

Pran yon ze bouyi ak tout po, peze l ak men w. Kisa w wè ki pase?

Kounye a koupe l an de (2) moso. Sa w wè ki pase ?

-A kisa po ze a semble ?

-A kisa blan ze a semble ?

-A kisa jòn ze a semble ?

-Sa ki rive po ze bouyi a ?

Konpare imaj sa yo pou w konprann pi byen :

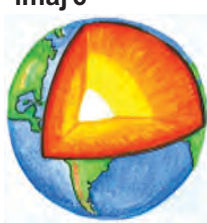
imaj 4



imaj 5



imaj 6



Gade byen kat tè a ak jan yo trase plak yo sou li:

Imaj #6: Tè a ak plak yo trase



Kounye a konpare plak yo ak po ze ou te koupe nan eksperyans #2 a.

ANKADRE 3: Kantite plak ki genyen sou latè

Kantite plak ki genyen sou latè

Gen anpil plak sou latè, gen sa ki gwo, gen sa ki piti. Kenz (15) sa ki pi gwo yo se :

1. Plak afrikèn
2. Plak antaktik
3. Plak arabik
4. Plak ostralyèn
5. Plak kokos
6. Plak karayib
7. Plak ekosèz
8. Plak erazyèn
9. Plak filipin
10. Plak endo-ostralyèn
11. Plak Wanndefouka
12. Plak Naska
13. Plak Pasifik
14. Plak amerikdinò
15. Plak amerikdisid

Ann nou gade toujou kisa ki konpoze tè a

Moso ekòs ki rele plak yo rankontre san yo pa kole nèt ale pou fè yon sèl, yo toujou ap deplase youn akote lòt. Yo deplase swa vètikalman(kanpe) swa orizantalman(kouche). Kote yo rankontre yo rele fwontyè plak osnon fay.

Deplasman ak dèfòmasyon plak yo fe fay anndan plak yo e nou genye twa (3) kalite fay:

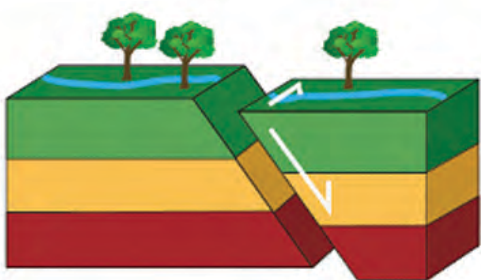
fay nòmal,

fay envès,

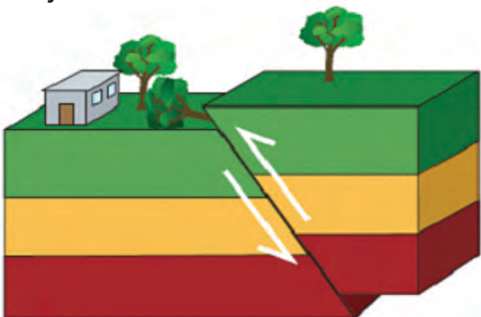
fay dekwochman.

An nou gade byen kisa yo ye youn dèyè lòt.

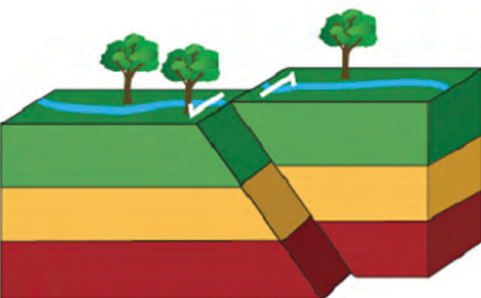
a - Fay nòmal. Yon fay nòmal se fay kote de (2) blòk tè anndan yon plak ki deplase nan sans opoze ki ekate de (2) blòk yo. Gade imaj anba a pou byen konprann.



b - Yon fay envès, se yon fay kote de (2) blòk tè andan yon plak ki deplase nan sans opoze ki rapwoche de blòk yo, e ki bay tou yon deplasman vètikal youn pa rapò a lòt la. Gade imaj anba a.



c - Yon fay dekwochman se fay kote de (2) blòk tè anndan yon plak ki deplase nan sans opoze men yo ap glise youn pa rapò lòt la.



Li enpòtan pou nou sonje chòk nan fwontyè plak yo konn lakoz lòt fay pran nesans, nouvo fay sa yon konn sanble anpil enèji ki ka fè gwo tranblemanntè lè yo libere. Kidonk tout fwontyè plak se fay, men tout fay pa fwontyè plak.

ANKADRE 4: Enfòmasyon sou plak ak fay tè Dayiti

Eske tè peyi d Ayiti gen fay?

Jewografikman Repiblik Dayiti pataje yon zile ki nan mitan Lanmè Karayib la ak Repiblik Dominikèn. Zile sa a, yo rele Ayiti oubyen Ispanyola (Hispanola), chita sou gwo zòn fay ki separe plak Karayib la ak plak Amerikdinò a. Sa fè peyi d Ayiti gen plizyè fay ki travèse l. Gen anpil etid ki fèt ki pèmèt nou konnen byen ki fay ki responsab menas tranblemanntè ki te pase oubyen ki ka pase an Ayiti.

Fay sa yo se:

1. Fay Preskil Sid (souvan yo relel “Enrikiyo”) ki travèse Tibiwon, Miragwàn, Petyonvil, Laplèn (Pòtoprens) pou rive jis nan lak Enrikiyo nan Repiblik Dominikèn ;

2. Fay Septantriyonal ki travèse kòt Nò a depi Mòl Sen Nikola, Kanal Latòti, Kap Ayisyen pou rive nan vale Cibao nan Repiblik Dominikèn

3. Fay Nò Ispanyola ki paralèl a kòt Nò a a senkant (50) kilomèt anviwon ;

4. Fay Mwètos-Neyiba-Mate (Muertos-Neiba-Matheux) se yon sistèm fay ki kontinye jis li rive nan Chèndèmata.

Nan kad pwoje “Risques urbains” (risk nan vil yo), anpil fay nan Dept Grandans ki pase anba tè tankou anba lanmè. yo jwenn anpil fay nan Syantifik yo kwè ka gen lòt fay ankò ki ka lakòz tranblemanntè an Ayiti. Y ap fè rechèch pou yo jwenn plis enfòmasyon sou yo.

Kounye a an nou tounen sou kesyon nou an. Kisa yon tranblemanntè ye ? Yon tranblemanntè, oubyen seyis, se vibrasyon latè ki fèt lè fay yo libere yon bann enèji yon sèl kou. Gen gwo ak ti tranblemanntè. Lè tranblemanntè a gwo, li ka fè gwo dega tankou kraze anpil kay, wout, pon, elatriye.

3. Kijan yo mezire tranblemanntè?

Yo mezire yon tranblemanntè dapre Mayitid li ak Entansite I. Mayitid yon tranblemanntè se kantite enèji ki libere nan fwaye tranblemanntè a. Entansite yon tranblemanntè, se fòs tè a souke moun ka santi tout kote li ka frape ak dega li ka fè. Fwaye a se pwen kote vibrasyon yo kòmanse anba tè a. Li rele iposant. Pwen sou latè osnon sou lanmè kote vibrasyon yo kòmanse a rele episant.

Yo mezire kantite enèji sa a ak yon aparèy yo rele sismograf. Aparèy sa a sansib anpil, li kapte epi mezire ti tranblemanntè tou piti nan pwen pyès moun pa ka rive santi. Lè espesyalis yo mete twa (3) sismograf ansanm, sa pèmèt yo konnen tou ki kote ak kilè egzakteman yon tranblemanntè sot pase nan zòn nan. Pou w wè byen sa yo rele episant ak iposant la, retounen gade **imaj #3** a ankò.

4. Eske moun ka prevwa tranblemanntè?

Sa fè lontan syantifik yo ap travay sou kesyon sa a, yo poko fin jwenn repons pou li. Yo ka fè etid sou tè a pou yo konnen ki kote ki gen fay, sa vle di ki kote tranblemanntè konn pase osnon ka pase. Men pèsonn jiskaprezan pa ka konnen kilè egzakteman pral gen tranblemanntè. Jan nou wè nan ankadre # 3 a, tranblemanntè ka pase nenpòt kilè an Ayiti. Si yon moun ap viv an Ayiti, li dwe konnen sa pou l pare pou sizoka tè a ta tranble.

ANKADRE 4: Sonje byen

Sonje byen:

Tranblemanntè se yon fenomèn natirèl, kidonk pèsonn pa ka anpeche l rive.

Gen anpil peyi ki anba gwo menas tranblemanntè sou latè. Peyi d Ayiti se youn nan yo, Tranblemanntè pa gen klaksonn. Si yon moun ap viv an Ayiti, li dwe konnen sa pou l pare pou sizoka tè a ta tranble.

Lè tè a tranble fò anpil pandan yon ti bout tan ka gen sounami, se pou sa nou dwe konsidere tranblemanntè tankou yon alèt natirèl pou sounami, menm si se pa tout

tranblemanntè ki ka lakòz sounami.

Apre ou fin santi yon gwo tranblemanntè, pa rete sou bòdmè a, kouri monte nan wotè epi tann otorite yo di kisa pou w fè. Yon sounami ka pote gwo vag lanmè ki ka fè gwo dega menm 4 a 8 èdtan apre l fin kòmanse;

Lè lanmè a monte pi wo osnon rale kòl bridsoukou, sa ka vle di pral gen sounami, pa rete gade, ni ranmase pwason, kouri monte kote ki pi wo;

Yon sounami pa yon sèl vag, se pito yon bann vag ki vini youn dèyè lòt.

5. Kisa yon deboulonnaytè ye?

Yon deboulonnaytè se yon fenomèn kote gwo moso tè kase epi tonbe. Deboulonnay tè ka pase sou latè tankou anba lanmè. Lè li pase sou bò lanmè ak anba lanmè, li ka lakòz sounami.

6. Kisa yon vòlkan ye?

Yon vòlkan se yon ouvèti nan kwout osnon nan ekòs tè a. Vòlkan pa an aktivite souvan epi tout vòlkan pa menm. Genyen lè yo pete yo bay vapè, gen lòt ki bay pousyè, gen lòt ankò ki bay dife ak gwo boul wòch ki ka eksploze. Lè yon vòlkan pete sa ka dire soti kèk èdtan pou rive plizyè ane.

Dapre aktivite yo, gen twa (3) kalte vòlkan :

- a. vòlkan aktif,
- b. vòlkan k ap dòmi,
- c. vòlkan ki etenn.



Imaj # : Yon vòlkan ki pete

Vòlkan aktif yo se vòlkan ki nan aktivite pou pete. Yo di yon vòlkan aktif si dènye fwa li te pete a gen pi piti pase 25 mil (25 000) ane.

Vòlkan k ap dòmi yo se vòlkan ki bay kèk siy aktivite tankou fè sous dlo cho pete, men ki ka vin aktif nenpòt kilè.

Vòlkan ki etenn se yon vòlkan ki te an aktivite lontan epi ki pa bay okenn siy pou montre li ka tounen aktif ankò.

7. Kisa yo rele meteyorit ? Kisa yo rele astewoyid ? Ki sa yo rele komèt.

Meteyorit, astewoyid ak komèt se yon bann kò solid k ap sikile nan espas la ki ka tonbe sou tè a ou byen nan lanmè. Lè yo tonbe nan lanmè yo ka lakòz sounami.

Objektif chapit la:

Objektif chapit sa a se pou pèmèt moun k ap patisipe yo konprann:

1. kijan yo etidye risk sounami yo pou konnen:

- a. ki kalte sounami ki ka frape yon zòn ki nan bòdmè,
- b. sizoka sounami ta frape jis ki kote ki ka inonde ak ki wotè vag yo ka rive;

2. ki enpòtans etid sou risk sounami genyen nan vi yon sosyete tankou Ayiti;

3. ki sa nou konnen sou sounami ki te frape Ayiti ak sa ki ka frape Ayiti nenpòt kilè

Aktivite

a. Anvan ou antre nan nannan chapit la, fè yon ti rapèl sou premye chapit la a apati kèk kesyon tankou :

kisa sounami ye ? konbyen kalte sounami ki genyen ? defini yo. kisa ki ka lakòz sounami ? kisa ki lakòz pifò sounami ? kijan yo rele planèt n ap viv sou li a ? kijan li fòme ? kisa ki rele tranblemanntè ? ki twa bagay ki konpoze tè a ? kisa ki fè konn gen tranblemanntè ? kisa yo rele fay ? kisa yo rele episan ak iposan yon tranblemanntè ? kijan yo rele aparèy yo konn mezire tranblemanntè a ? Kisa yo rele mayitid ak entansite yon tranblemanntè ? Ki zòn sounami ka frape ? èske Ayiti konn gen tranblemanntè ak sounami? èske Ayiti ka gen tranblemanntè ak sounami nenpòt kilè ankò? Eske nou ka prevwa egzakteman kilè tranblemanntè ak sounami ka frape Ayiti ? Poukisa si yon moun ap viv Ayiti, li dwe gen bon jan enfòmasyon sou tranblemanntè ak sounami ? kisa yo rele vòlkan ? konbyen kalte vòlkan ki genyen ? site yo epi defini yo. èske vòlkan konn pete souvan ? ki sa yo rele meteyorit ? èske meteyorit konn tonbe souvan ? elatriye...

b. Fè patisipan yo korije youn ak lòt lè yon repons pa kòrèk osnon pa konplè. Ede yo si yo pa rive fè l pou kont yo.

c. Poze patisipan yo kesyon sa yo youn dèyè

lòt an gwoup. Pou chak kesyon note kèk repons sou yon tablo epi fè patisipan yo bwase lide ansanm.

- Poukisa nou dwe fè etid syantifik sou risk sounami an Ayiti?
- Dapre nou, eske bon jan konesans byen solid sou risk sounami se bagay ki enpòtan anpil? Poukisa?
- Kisa nou konnen sou sounami ak tranblemanntè ki te frape Ayiti ?
- Eske dapre nou tranblemanntè ak sounami ka retounen frape Ayiti ankò nenpòt kilè? Sa ou konnen sou sa ? Dapre nou, nan ki zòn an Ayiti sounami ka frape ? Poukisa se zòn sa yo ?

Aprè diskisyon sou kesyon yo, kòmanse prezantasyon an. Fè patisipan yo li repons tèks ki nan prezantasyon an.

An nou konprann pi byen

Premye pati – Etid Syantifik Sou Risk Sounami

Pou fè etid sou risk sounami nan yon zòn, sa mande anpil anpil travay. An nou gade kèk nan etap travay syantifik yo fè pou ban nou enfòmasyon klè sou sounami ki ka frape yon zòn bòdmè. Etap sa yo se: 1) travay istorik, 2) enfòmasyon sou kòz sounami istorik yo, 3) enfòmasyon batimetrik yo epi 4) enfòmasyon topografik sou zòn nan ak 5) modelizasyon nimerik.

1.Travay istorik

Lè syantifik yo ap fè etid sou risk sounami nan yon zòn, yo kòmanse travay yo sou sa listwa zòn nan di sou sounami ki konn fèt nan tan ki pase yo. Yo sanble epi konpare tout sa ki ekri nan liv istwa sou sounami ki te pase deja yo, yo fè ti chita pale ak istòrien epi yo koute byen tout temwayaj moun ki te viv sounami an.. Yo pran tan pou gade byen tout detay istòrien oubyen lòt moun rapòte sou evenman an tankou : kantite moun ki te frape, kantite dega ki te fèt, jis ki kote sou tè vag sounami yo te rive, pandan konbyen tan sounami an te fè l ap pote vag, kisa ki te lakòz

sounami ki te pase yo, elatriye. Apre sa, syantifik yo al chache nan tè a kote

sounami yo te pase a pou jwenn tras yo kite. Yo fouye tè a pou jwenn grenn sab ak koki sounami yo t a pote soti nan lanmè a mete deyò.

2. Enfòmasyon sou kòz sounami yo

Yo chache konnen tout sa ki posib pou konnen sou kòz sounami yo. Jan nou konnen sa deja, pifò sounami yo se tranblemanntè ki lakòz yo. Yo chache konnen ki kote tranblemanntè yo te pase, entansite yo ak mayitid yo, sou ki fay yo pase, iposant yo ak episant yo, elatriye.



3. Enfòmasyon batimetrik yo

Batimetri se yon syans ki etidye jan lanmè a fon (pwofondè lanmè a). Enfòmasyon sou batimetri a (osnon enfòmasyon batimetrik) se tout enfòmasyon klè ki konsène jan lanmè a fon ak jan anba lanmè a ye. Syantifik k ap fè rechèch sou sounami pran tan pou etidye byen tout enfòmasyon sou jan anba lanmè a ye (yo gade pou wè kote ki gen mòn anba dlo a ak kote ki plat), yo etidye byen pou wè kote ki pi fon nan lanmè a pase lòt, elatriye. Sa pèmèt yo konprann kijan vag sounami sa yo te layite. Pa bliye, jan vag sounami yo gaye kò yo depann de wotè fon lanmè a, kote vag yo ap pase, elatriye. Retounen fè yon ti kout je nan imaj # 3 a pou wè jan vag sounami yo layite.

4. Enfòmasyon topografik sou zòn nan

Topografi etidye divès kalte fòm tè a pran tankou mòn, pant, vale, kòt, elatriye. Zòn ki plat sou kote lanmè a pi fasil pou inonde, sa vle di kouvri ak dlo, pase zòn ki gen mòn. Se poutèt sa, enfòmasyon topografik zòn kote sounami konn frappe deja oubyen ka frappe enpòtan anpil pou syantifik kap etidye gwosè danje sounami reprezante pou zòn nan.

5. Modelizasyon nimerik

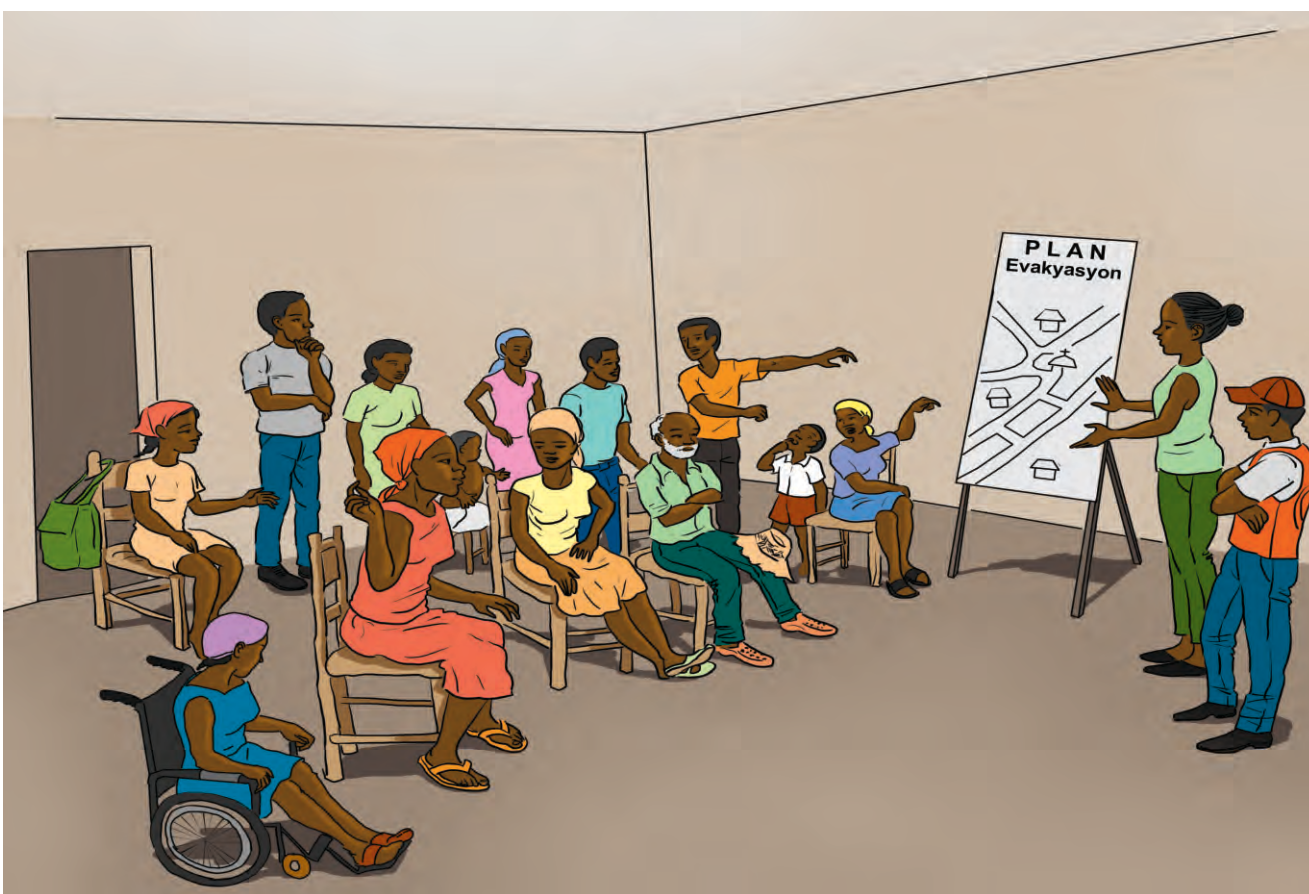
Syantifik yo chita sou tout enfòmasyon sa yo pou yo fè sa yo rele yon modelizasyon, sa vle di yo sanble tout enfòmasyon, analize yo nan detay epi reyalize yon senaryo sou òdinatè ki sanble ak sa ki ka pase nan reyalyte a. Gras a senaryo a, yo bati yon sounami teyorik ki di yo ki kote ki ka inonde si ta gen sounami. Sounami teyorik syantifik yo bati a pa ka di nou egzakteman kijan sounami an ap pase, men li ban nou yon lide klè sou:

- Wotè vag yo ka rive,
 - Jis ki kote vag yo ka rive sou tè a,
- Konbyen tan nou ka tann premye vag sounami yo apre yon tranblemanntè ki ka bay sounami
- Pandan konbyen tan vag sounami yo ka frappe kòt yo;
 - Ki kalte sounami ki ka frappe zòn nan, elatriye.

Modèl teyorik sa a enpòtan anpil pou byen jere risk sounami nan zòn ki ekspozè yo. Li pèmèt otorite yo konnen klè ki zòn ak ki kantite moun ki ekspozè epi prepare yo nan:

- Bati kat inondasyon ak kat evakyasyon,
- Fè plan evakyasyon
- Idantifye epi prepare sit evakyasyon
- Idantifye wout evakyasyon
- Plase pano siyaletik pou montre popilasyon zòn ki gen danje, wout pou kouri chape pou l yo lè sounami pral rive, lòt ki pa ka inonde,
- Fè moun ki nan zòn danje yo konnen sa epi di yo sa pou yo fè sizoka sounami ta rive.

Nan chapit 3 a, nou pral etidye an detay sa ki gen arevwa ak preparasyon pou sounami.



Objektif chapit la:

Objektif aktivite sa a se pèmèt patisipan yo konprann

- 1.Sa yo rele menas, vilnerabilite, mitigasyon, prevansyon, preparasyon
- 2.Kijan moun kap viv kote ki gen danje sounami dwe prepare yo pou sizoka sounami ta frape zòn nan,
- 3.Ki wòl chak aktè genyen nan preparasyon pou jere risk sounami,
- 4.Ki divès etap pou prepare pou sounami,
- 5.Sa yo rele egzèsis similasyon (SIMEX) ak aktivite sanbilizasyon epi enpòtans yo nan preparasyon pou sounami ;
- 6.Kisa yo rele sistèm alèt ;
- 7.Kisa yo rele pano siyaletik.

Aktivite

a. Anvan ou antre nan nannan chapit 3 a, fè yon ti rapèl sou chapit 2 a apati kèk kesyon tankou : kijan syantifik yo etidye risk sounami nan yon zòn ? Bay epi defini etap pou etidye yo an detay. Eske etid syantifik sou risk sounami nan yon zòn se yon demach ki enpòtan ? Poukisa?

b. Poze yo kesyon sa yo youn dèyè lòt a tout patisipan yo an gran gwoup. Pou chak kesyon note kèk

repons sou yon tablo epi fè patisipan yo bwase lide ansanm.

Defini mo sa yo : menas, vilnerabilite, mitigasyon, prevansyon, preparasyon. Bay kèk egzamp.

Dapre nou ki wòl popilasyon an ak otorite leta yo t a dwe jwe nan preparasyon pou jere risk sounami nan yon zòn ki menase? Fè yon lis wòl pou yo chak.

Ki sa otorite leta yo ak popilasyon an dwe konnen sou zòn yo pou yo ka prepare yo pou sizoka sounami ta pase?

c. Apre diskisyon sou kesyon yo, kòmanse prezantasyon an. Fè patisipan yo li repons tèks ki nan prezantasyon an.

An nou konprann pi byen

Premye Pati – Esplikasyon Kèk Mo Enpòtan

Men kèk mo ki enpòtan pou konnen: menas, vilnerabilite, mitigasyon, prevansyon, preparasyon, siyaletik sounami, sansibilizasyon, egzèsis similasyon. Ann nou gade ki sa yo vle di.

1. Kisa yon menas ye ?

Nan domèn jesyon risk ak dezaz, yo pale de menas lè yon evènman natirèl oubyen yon aksyon moun pwovoke gen posibilite pou rive epi pote konsekans negatif sou lavi, lasante ak byen moun. Kidonk yon menas se yon malè pandye.

2. Kisa vilnerabilite a ye ?

Se kondisyon fizik, sosyal, ekonomik ki fè feblès yon kominote ogmante lè gen danje. Vilnerabilite a se feblès kominote a devan enpak menas yo. Yon popilasyon ki vilnerab, se yon popilasyon ki fèb, ki ka pran pataswèl fasil si danje ta pase.

3. Kisa yo rele mitigasyon ?

Mitigasyon se tout aksyon nou ka poze pou nou diminye dega yon malè pandye ka fè sou lavi ak byen moun si li ta rive, sa vle di pa egzamp bati miray

4. Kisa yo rele prevansyon

Prevansyon se tout aksyon moun ka poze nan bi pou evite kreye malè pandye sou tèt yo.

5.Kisa yo rele preparasyon ?

Preparasyon se ansanm aksyon moun ka poze nan bi pou mete yo prè pou lè malè pandye a ta rive. Lè yon moun osnon yon kominote byen prepare l pou yon menas, li wetè nan posibilite pou menas la fè gwo dega. Preparasyon mande anpil travay, se pou sa nan preparasyon pou menas sounami, tout moun dwe mete men : otorite, sitwayen, gwoupman debaz, elatriye.

6. Ki sa yo rele pano siyalitik sounami ?

Yon pano siyaletik se yon pano ki la pou endike yon moun ki kote li ye. Pano siyaletik sounami yo se pano otorite nan zòn ki ka gen sounami mete

pou bay popilasyon an enfòmasyon sou kote ki ka inonde, wout evakyasyon ak kote ki pa ka inonde.

Pano siyaletik yo enpòtan anpil pou oryante popilasyon an sizoka ta gen sounami.

Gen twa (3) pano siyaletik sounami:



Pano 1. Si pano sa a yon kote, sa vle di zòn sa a se yon zòn danje. Zòn ki gen pi gwo danje yo se toujou zòn ki bò lanmè oubyen pati nan vil osnon lokalite ki nan menm nivo ak lanmè a.



Pano 2. Pano sa a la pou montre ki wout pou popilasyon an pran pou kite zòn danje a jiskaske l rive sou sit evakyasyon an.



Pano 3. Pano sa a la pou montre zòn ki pa gen danje, sa vle di kote pou popilasyon rete tann desizyon otorite yo.

similasyon yo ede popilasyon an konnen sa pou li fè lè gen malè pandye sou tèt li.

8. Ki sa yo rele sansibilizasyon ?

Yo rele sansibilizasyon tout aktivite ki fèt nan objektif pou enfòme ak sansibilize popilasyon an pou li pran konsyans sou malè pandye ki peze sou do kominote kote l ap viv la. Otorite yo ak òganizasyon patnè k ap travay nan rediksyon risk ak dezast an Ayiti toujou reyalize aktivite sansibilizasyon pou di popilasyon an kijan pou li reyaji lè danje ap rive.

Pou sansibilize yon popilasyon sou yon menas, yo konn itilize plizyè metòd tankou :

- Emisyon radyo ak televizyon
- Mesaj tèks oubyen apèl nan telefòn
- Mesaj nan megafòn nan
- Bandwòl ak pano nan lari
- Voye moun pote mesaj sansibilizasyon yo nan fè pòt a pòt
- Voye moun pote mesaj la nan lekòl, legliz elatriye

Jan nou pral wè sa pi devan, sansibilizasyon enpòtan anpil pou pèmèt popilasyon an konnen ki jan pou li reyaji sizoka malè ta rive. Toutotan popilasyon pi byen konnen kijan pou li reyaji lè gen danje, se toutotan kantite moun ki ta ka viktim nan ap diminye.

ANKADRE 5: Pano siyaletik sounami an Ayiti

Eske nou konnen... ?

Direksyon Pwoteksyon Sivil nan tèt kole ak Komite Pilotaj sounami an Ayiti ak soutyen Inyon Ewopeyen rive enstale 295 pano siyaletik sounami nan Kap Ayisyen, Fò Libète, Pòdpè, Ansafole, Sen Lwi di Nò, Bòdmè Jan Rabèl, Bòy ak Karakòl.

7. Ki sa yon egzèsis similasyon ye ?

Yon egzèsis similasyon (SIMEX – Simulation Exercise, an anglè) se yon aktivite otorite yo òganize pou yo ka antrene moun yo pou yo konnen jan pou yo reyaji lè gen danje. Egzèsis

ANKADRE 6: Egzèsis

An nou fè yon ti reflechi sou Ayiti ak menas ki peze sou do l

- 1.Site tout menas ou konnen ki peze sou do Ayiti ;
- 2.Pou chak menas, di si Ayiti vilnerab epi di nan ki nivo ;
- 3.Kisa ou konnen ki konn fèt pou fè prevansyon ak preparasyon pou risk an Ayiti ? Kilès ki patisipe ? ki wòl yo jwe ?

Nòt : Fòmètè a dwe anime diskisyon an ant patisipan yo.

Dezyem Pati – Divès Etap Preparasyon Pou Sounami

Kek konsiy pou fòmètè :

- Patisipan yo ap travay an gwoup. Y ap diskite sou etap yo pandan ap konsidere kominote kote y ap viv la
- Yo dwe ekri rezilta diskisyon yo sou tablo papye
- Chak gwoup dwe chwazi yon rapòtè ki pral prezante travay gwoup pa li a

Gen 5 etap pou preparasyon pou sounami :

- 1) rechèch jeneral,
- 2) reyalizasyon sounami teyorik,
- 3) estimasyon dega yon sounami ka fè,
- 4) preparatif,
- 5) mete chita yon plan prevansyon risk sounami.

Premye Etap : Rechèch Jeneral

Nan rechèch jeneral la gen 4 eleman :

- Rechèch
- Evalyasyon dega sounami ki pase deja yo fè
- Egzamen plan preparasyon pou sounami ki la deja yo
- Evalyasyon zòn ki sou bòdmè yo.

An nou gade chak eleman an detay :

Rechèch. Moun k ap travay sou preparasyon pou sounami an dwe konprann byen chak zòn ki

ekspoze pa ekspozè menm jan paske yo pa gen menm karakteristik. Se pou sa nou dwe fè:

- Rechèch sou faktè sosyekonomik.
- Rechèch sou topografi zòn lan
- Evalyasyon dega sounami ki te pase deja yo.
- Analiz plan preparasyon pou sounami ki la deja yo.
- Rechèch sou etid syantifik ki fèt.
- Evalyasyon zòn ki sou bòdmè yo (anviwonman natirèl estrikti sosyekonomik, jan yo itilize tè yo)



Dezyèm Etap: Estimasyon yon zòn inondasyon ak yon sounami teyorik

Avèk yon estimasyon yon zòn inondasyon ak yon sounami teyorik, nou kapab fè yon kat inondasyon. Lè yon kat inondasyon byen fèt, lipèmèt otorite yo pran bon jan desisyon pou pwoteje vi ak byen moun k ap viv nan zòn ki gen danje yo. Bon jan konesans sou zòn ki ka inonde nan yon kominote se bagay ki enpòtan anpil pou fè prevansyon risk sounami. Ou ka tounen nan premye pati Aktivite 2 a pou revize sou jan syantifik yo fè pou pwodui bon jan konenans sou sounami.

Gen 2 eleman ki enpòtan anpil pou yon responsab kap fè estimasyon sou yon zòn inondasyon :

- Estimasyon sou wotè vag sounami ka rive (gras a kalkil sounami teyorik la)
- Estimasyon sou inondasyon an (toujou gras a kalkil sounami teyorik la. Men sonje byen inondasyon depann tou de batimetri a ak topografi zòn lan.) Fè yon ti tounen nan premye pati chapit 2 a pou revize si li nesèsè.



Twazyèm Etap: Estimasyon Dega ak viktim Yon Sounami Ka Fè

Nan preparasyon pou sounami nan yon zòn, li enpòtan anpil pou konnen ki kantite dega yon sounami ka fè si li ta pase. Pou sa, li nesesè pou moun ki responsab yo fè evalyasyon zòn ki sounami ka frappe. Men kèk eleman ki enpòtan:

- Posibilite evakyasyon fet, sa vle di jan yo prevwa evakyasyon an ka fèt tout bon vre, tankou: idantifikasyon zòn ki pa danje ak zòn ki gen sekirite; estimasyon tan evakyasyon an.
- Evalyasyon sekirite sit evakyasyon yo ak wout pou rive ladan yo
- konparezon ant tan sounami an ka pran pou li rive ak tan ki nesesè pou soti sou bòdmè a pou rive nan sit evakyasyon an
- Evalyasyon inondasyon an ak dega materyèl ki ka fèt
- Dega materyèl ki ka fèt
- Kalkile konbyen tan evakyasyon an pran pou li fèt



Katriyèm Etap: Preparatif

Lè otorite responsab yo fin fè tout aktivite de baz ki gen arevwa ak rechèch jeneral, estimasyon dega, vilnerabilite zòn ki ekspozè a, yo dwe evalye de (2) mezi pwoteksyon sa yo:

1. Jan vil la konstwi (èske nan konstriksyon vil la yo pran an kont menas sounami reprezante);

2. Òganizasyon sistèm pou jere sitiyoasyon ijans. An nou gade de (2) pwen yo youn apre lòt :

1. Kek eleman ki rantre nan jan vil la konstwi :

- Jan yo itilize espas ki nan zòn ki ka inonde yo
- Jan zòn kote moun rete yo devlope
- Ki kote enstalasyon piblik yo (tankou lopital, biwo leta, lokal lameri, lekòl yo, elatriye) ye ak kijan yo fèt
- Ki kote wout yo pase ak kijan yo fèt
- Ki kote enstalasyon sèvis (tankou dlo pou moun sèvi) ye ak kijan yo fèt
- Ki kote enstalasyon pou lapèch yo ye ak kijan yo fèt
- Ki kote enstalasyon pò yo ye ak kijan yo fèt
- Ki kote lokal ki sèvi depo pou pwodui danjere yo ye ak kijan yo fèt



Kounye a an nou gade sa ki gen arevwa ak òganizasyon sistèm pou jere sitiyoasyon ijans yo.

2. Òganizasyon sistèm pou jere sitiyoasyon ijans

- Sistèm evakyasyon pou moun ki ret nan zòn nan ak pechè yo :
- Distans ant sit evakyasyon an ak zòn kote moun yon rete a, eta wout yo ak jan sit evakyasyon an adapte;
- Konesans sou kantite moun ki gen laj yo (ti granmoun yo) ak moun ki andikape yo
- Konesans popilasyon an genyen sou sit

evaksyon yo ak wout evakyasyon yo;

- Jan popilasyon an konprann kesyon sekirite yo,
- Patisipasyon popilasyon an nan egzèsis similasyon sou evakyasyon
- Òganis ki responsab kesyon sekirite
- Nivo patisipasyon popilasyon an nan regle kesyon sekirite
- Kantite òganis (benedòl, ekip ponpye, elatriye) ki gen pou travay sou kesyon sekirite nan kad evakyasyon an, ki aktivite yo fè.
- Enfòmasyon nan zòn ki gen plaj:
- Eske gen pano siyaletik pou endike moun yo wout ak sit evakyasyon;
- Kapasite sistèm alèt sounami an pou fè moun ki ta sou plaj yo konnen avan premye vag la rive.
- Evakyasyon moun k ap travay nan pò ak bato
- Eske gen wout ak sit evakyasyon pou yo,
- Estrateji pou moun yo kite bòdmè a an sekirite anvan premye vag yo frape.
- Konesans moun ki nan zòn ki gen danje yo sou sa ki gen arevwa ak sekirite:
- Eske moun k ap viv, travay, vizite, al lekòl oubyen nan inivèsite konnen byen
- Kisa pano siyaletik yo vle di;
- Kisa pou yo fè pou yo pwoteje tèt yo ak moun ki bò kote yo;
- Nan konbyen tan premye vag yo ka frape;
- Kijan pou yo evakye san panik e san yo pa panike lòt moun.

Senkyèm Etap: Mete chita yon plan prevansyon risk sounami

Yon plan prevansyon pou risk sounami dwe yon pati nan plan global prevansyon tout kalte menas ki peze sou zòn lan. Otorite yo gen responsab pou detèmine ki jan pou l fèt, nan ki kalandriye ak kote kòb pou finanse l la ap soti.

Yon bon plan prevansyon sounami dwe chita sou kontèks sosyoekonomik zòn lan ak de (2) pwensip sa yo :

- Amenajman vil la (èske li chita sou preparasyon sounami);
- Òganizasyon sistèm pou jere sitiyasyon ijans.



Objektif chapit la:

Objektif chapit sa a se pèmèt moun k ap patisipe nan fòmasyon yo konnen kòman yo jere yon alèt sounami lè yo fin bay li ak sa ki dwe fèt pou enfòmasyon popilasyon an.

Pou yo byen konprann sa sa vle di, nan chapit sa a y ap bezwen konnen :

1. Kisa yon alèt sounami ye
2. Kisa otorite yo ak popilasyon an dwe fè si ta gen yon alèt sounami

Aktivite

a. Poze chak moun kap patisipe nan fòmasyon an kesyon sa yo sou chapit yo sot wè a:

Kisa yon alèt sounami ye?

Kisa nou dwe fè si nou resevwa yon alèt sounami?

Kijan nou ka resevwa alèt sounami an?

b. Apre tout moun fin di sa yo panse sou repons yo, ekri bon repons yo sou yon tablo. Epi, ede moun yo konprann mo sa yo.

Premye Pati – Sistèm alèt sounami

1. Kisa yon sistèm alèt ye?

Daprè Sistèm Nasyonal Jesyon Risk ak Dezaz, yon sistèm alèt se yon seri mesaj ki enfòmasyon popilasyon sou ki mezi yo kapab pran pou pwoteje tèt yo de yon fenomèn a chak etap. Pou moute yon sistèm alèt, sa mande pou genyen enfòmasyon epi bon kanal pou gaye enfòmasyon yo.

2. Kile yo bay alet sounami an?

Le gen yon tranbleman tè nan rejyon Karayib la ki ka pwovoke yon sounami, sant alèt sounami rejyonal la voye mesaj previzyon sou otè vag sou tout kot peyi nan Karayib la. Chak peyi gen enstitisyon ki responsab pou resevwa mesaj previzyon sa yo ak sant nasyonal alèt sounami ki pou analize yo. Aprè sa, sant nasyonal alèt sounami an voye mesaj alèt bay

otorite yo pou enfòmasyon popilasyon an. Gen kat (4) nivo alèt sounami: Evakyasyon, Veye, Avètisman, Mesaj enfòmasyon sounami.

3. Ki enstitisyon ki nan alèt sounami?

Entènasyonal:

PTWC, sant alèt sounami ki nan Pasifik la e ki jwe wòl

sant rejyonal pou Karayib la. Depi premye mas nan lane 2016, PTWC voye mesaj previzyon lè gen sounami.

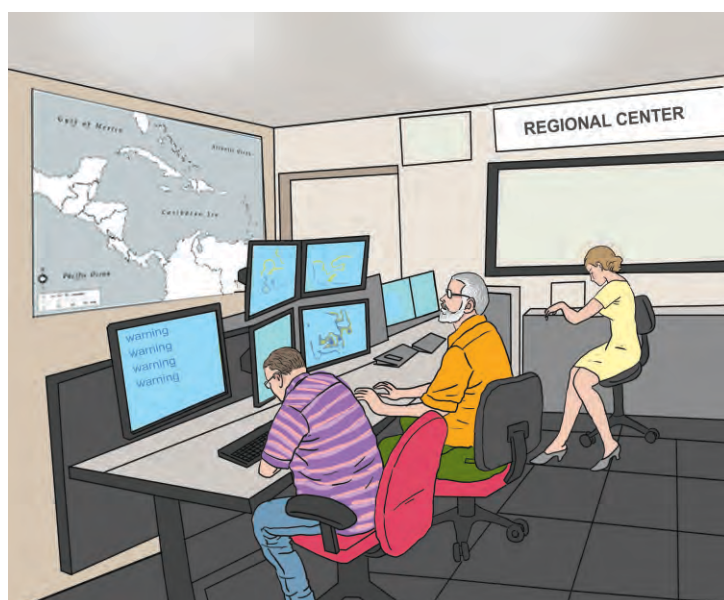
Gen kat (4) nivo previzyon:

Nivo 1: se lè vag yo pi piti ke 30cm

Nivo 2: se lè vag yo ant 30cm e 1m

Nivo 3: se lè vag yo ant 1m e 3m

Nivo 4: se lè vag yo plis ke 3m



Nasyonal:

Sant Nasyonal Meteyoloji (CNM) ki se Pwen Fokal Alèt Sounami nan peyi Dayiti. Se limenm gouvènman an deziye pou resevwa mesaj PTWC e ki pou transmèt bay lòt enstitisyon tankou Sèvis Maritim ak Navigasyon an Ayiti (SEMANAH), Direksyon Pwoteksyon Sivil (DPC), Inite Teknik e Sismolojik (UTS) ki nan biwo Min ak Enerji, Kwa Rouj Ayisyen (CRH).

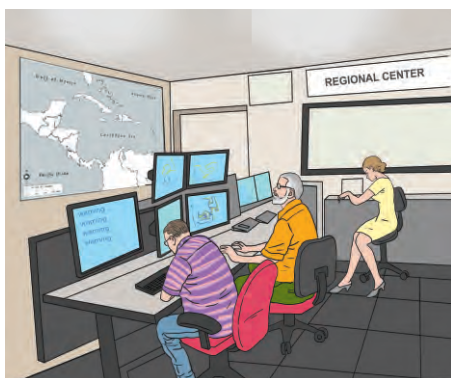
CODOMAR se Sant Alèt Nasyonal Sounami ki chita nan SEMANAH. CODOMAR dwe analize mesaj previzyon PTWC yo epi poul fè mesaj alèt

sounami pou voye bay: Direksyon Pwoteksyon Sivil (DPC), Inite Teknik e Sismoloji (UTS), Kwa Rouj Ayisyen (CRH).

Direksyon Pwoteksyon Sivil (DPC) se li menm ki pou bay mesaj la lè gen alèt sounami. Se li menm ki pou fè otorite ki nan gouvènman yo konnen nouvel la. Se yo menm tou ki enfòme otorite lokal yo, tankou delege, majistra, KASEK ak AZEK yo, elatriye.



Fòmètè a mande yon patisipan vini eksplike desen an epi ankouraje diskisyon an.



1. Kiyès an Ayiti ki resevwa mesaj previzyon sounami yo?

An Ayiti se Sant Nasyonal Meteyoloji (CNM) ak SEMANA. Se enstitisyon sa yo ki analize enfomasyon ki nan mesaj yo pou pemèt DPC pran tout desizyon.

2. Kiyès an Ayiti ki pou bay popilasyon an siyal la?

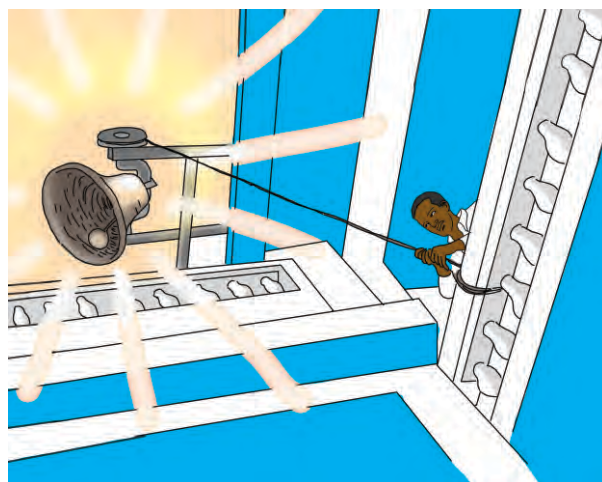
Se Direksyon Pwoteksyon Sivil (DPC) ki pou bay mesaj la lè gen alèt sounami. Se li menm tou ki enfòmasyon otorite ki nan gouvènman yo konnen nouvo la. Se yo menm tou ki enfòmasyon otorite lokal yo, tankou Delege, majistra yo, KASEK yo, elatriye.



3. Kisa popilasyon dwe fè si ta gen alèt sounami ?

Popilasyon dwe fè sa yo otorite yo di pou fè. Si se pou evakye yo dwe fè sa byen vit pou ale nan zòn san danje. Si se pou rete veyatif, yo dwe rete bwanch sou radyo, televizyon ak telefon pou pran enfòmasyon ak konsiy yo.





4. Kisa ki Kontak Nasyonal Sounami (TNC) an?

Gen yon lòt enstitisyon ki enplike anpil nan zafè jere sounami an tou, li rele Kontak Nasyonal Sounami (TNC). TNC an se yon enstitisyon Leta yon peyi chwazi pou reprezante peyi sa lè gen reyinyon entènasyonal sou zafè sounami. Se Sèvis Maritim ak Navigasyon Ayiti a (SEMANAH) Leta ayisyen chwazi pou jwe wòl TNC a.

Pa bliye: Genyen kat (4) kalite mesaj alèt CODOMAR voye

Alèt sounami (se 1e premye pi gwo degre alèt yo)

Yo bay alèt sounami an, lè yo verifye gen posiblite pou gen gwo inondasyon epi yap tann li. Lè yo verifye ap gen sounami an, yo di li potansyèl. Alèt sounami an anonse popilasyon an yon gwo inondasyon, kote dlo ap vini ak anpil fòs, kou premye vag sou name yo rive sou kot lan.

Lè saa yo tou envite enstitisyon ak òganizasyon ki travay nan jesyon ijans yo pou kòmanse travay nan zòn kote risk pou gen sounami yo pi wo; pou kòmanse fè moun yo deplase soti nan zòn ki pre lanmè yo (evakye). Epi fè mèt bato yo deplase bato yo sou kot lan ale mete yo yon kote lanmè a pi fon, lè gen ase tan pou fè sa.

Yo ka modifye alèt sounami an detanzantan epi modifye kouvèti gewografik lan sa vle di mete kèk lòt zòn anba alèt lan osinon retire kèk lòt.

Alèt lank a pase nan yon nivo ki pi ba oswa yo anile li, an fonksyon reyalite a.

Veye oubyen siveyans sounami (se 2è dezyèm pi gwo degre alèt yo)

PTWC ap bay avi pou veye yo sous baz enfòmasyon ki gen pou wè ak tranbleman yo. Yo bay yo pou avèti granm bonè moun ki nan zòn ki ka sibi dega vag sounami yo. Yo bay youn chak 1èd tan, swa pou mete sou siveyans plis zòn, swa pou bay alèt sounami, oswa pou leve veye a.

Yo voye mesaj veye yo bay yon zòn byen detèmine men li ka gen ladann tou kèk enfòmasyon ki konsène kèk lòt zòn tou.

Avètisman (se 3è twazyèm degre alèt sounami an)

Yo bay yon avètisman se lè gen menas yon sounami potansyèl pou moun ki nan lanmè osinon pou moun ki bò lanmè yo. Sounami fòs dlo a oubyen fòs vag lanmè yo ka lakoz. Zòn bò lanmè se zòn ki pi vilnerab nan kasa yo. Menas sa yo ka rete plizyè èdtan aprè premye vag yo fin pase, sof nan ka avètisman an pa gen posiblite pou gen gwo inondasyon.

Pandan avètisman an otorite lokal gen pou devwa pou fèmen plaj yo, egzije mèt bato yo al mete yo yon kote ki pi lwen e ki pi fon.

Bilten enfòmasyon sounami (TIS)

Se yon mesaj tèks poufè konnen gen yon tranbleman ki sot pase, gen posiblite pou gen yon sounami. Nan pi fò ka yo, TIS lan di pa gen menas pou gen yon sounami ki ka fè dega. Yo itilize TIS lan tou pou anpeche yo fè moun ki rete nan zòn ki vilnerab yo deplase pou granmesi.

Yon TIS ka vin avètisman lè gen posiblite pou gen yon sounami lokal ki ka fè dega.

Sonje byen...

Prekosyon pa kapon.

Sonje, lè otorite yo di nou deplase paske ka gen sounami, sa pa vle di yo gen asirans sounami ap fèt a 100%. Se pou pwoteksyon nou yo mande nou pou nou evakye. Nou dwe toujou fe sa, chak fwa otorite yo bay nou lòd sa.

Objektif chapit la :

Objektif chapit sa se pèmèt moun kap patisipe nan fòmasyon yo konprann :

1. Kisa nou rele egzèsis similasyon
2. Kijan nou òganize egzèsis similasyon sounami

Aktivite

a. Anvan ou antre nan nannan chapit 5 la, fè yon ti tounen sou chapit 3 la apati kèk kesyon tankou :

- Kisa yo rele egzèsis similasyon?
- Poukisa nou dwe fè egzèsis similasyon sounami?
- Kisa ki dwe fèt pou egzèsis la?
- Ki moun ki dwe patisipe nan egzèsis la ?

b. Apre yo fin pale sou kesyon sa yo, kòmanse prezantasyon an. Fè patisipan yo li repons tèks la bay la.

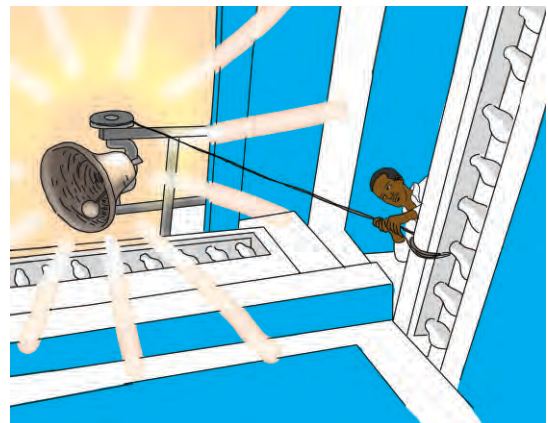
An nou konprann pi byen

Premye Pati – Egzèsis similasyon sounami

Egzèsis similasyon chita sou aktivite nou kapab fè pou nou antrene popilasyon an sizoka ta gen yon sounami. Pa bliye, yon egzèsis similasyon se tankou nou tap fè yon gwo pyès teyat kòmsi te gen yon sounami kote chak moun genyen yon wòl y ap jwe soti sou otorite yo rive sou popilasyon an. Toujou sonje, pèsonn pa konnen kilè tranblemanntè ak sounami ap fèt, men li enpòtan anpil pou nou toujou antrene, pou nou ka pare epi konnen ak pratike pi byen sa pou nou fè pou nou ede moun pa nou yo epi mete tèt nou nan zòn san danje.

Egzèsis pou jere kriz sounami yo enpòtan anpil. Genyen plizyè kalte egzèsis, men kèk ladan yo:

- **Seminè pou bay enfòmasyon:** se yon aktivite pou bay tout moun kap travay nan zafè risk ak dezaz enfòmasyon sou kòman pou yo jere ijans lan, wòl yo, plan yo dwe mete anplas ak tout materyèl yo dwe genyen disponib pou yo ka itilize.
- **Egzèsis antrènman:** se egzèsis ki fèt ak yon ti ponyen patisipan kote y ap teste sèlman yon pati nan plan repons lan.



- **Egzèsis bò tab:** nan egzèsis sa, aktè yo dwe analize yon sityasyon ijans pou yo bay enfòmasyon sou fason yo kapab jere ijans lan epi bay bon jan lide pou amelyore plan ki egziste deja yo. Egzèsis sa senp anpil, li pa mande pou w itilize yon latriye moun ak ekipman.



- **Egzèsis sou wòl chak aktè:** egzèsis similsasyon sounami sa ede nou evalye kapasite nou anfas yon gwo sityasyon ijans sounami kote anpil moun konsène. Li ede w teste plan repons yo ak fason aktè yo ap kowòdone avan, pandan epi apre yon sityasyon ijans.

- **Egzèsis jeneral:** se tout moun nèt ki patisipe ladan l ak tout materyèl yo genyen pou jere kriz kòmsi te gen pwoblèm vre. Pou otorite yo, egzèsis similasyon pou evakye popilasyon an enpòtan anpil, tout kalte moun dwe patisipe nan egzèsis la sitou lekòl yo. Se youn nan pi gwo mwayen nou genyen pou n met tout moun nèt nan popilasyon an okouran.

Dezyèm Pati – Etap pou oganizasyon egzèsis similasyon sounami

Egzèsis similasyon sounami mande anpil antrènman epi tout moun dwe patisipe. Egzèsis yo dwe fèt ti kal pa ti kal pandan plizyè semèn.

Premye Etap:

Reyinyon gid: Se yon reyinyon ki fèt pou bay moun k ap gen pou jere kriz yo fòmasyon. Nan reyinyon sa y ap ka konnen si zòn yo an ka gen sounami epi kisa ki dwe fèt si sa ta rive.

Fè kat danje sounami : Pou n jwenn sipò otorite yo akpopilasyon an, li enpòtan pou n gen yon kat sou danje komin nan gen sou tèt li. Kat sa a dwe pèmèt otorite yo byen konprann zòn nan. Se responsab komin yo ki dwe fè kat la ak moun ki byen konn fè kat sounami. Moun sa yo dwe byen konn zòn nan pou yo ka fè yon zouti konsa.

Fòmasyon sou alèt: Jan nou te eksplike li avan sa, gen plizyè kalte alèt. Nou dwe fè bon jan fòmasyon pou tout moun alawonnbadè aprann idantifye diferan kalte alèt yo.

Mete sou pye komite pilotaj la ak lòt ekip yo: Nou dwe fè yon atelye sou objektif egzèsis similasyon pou reponn a kesyon sa yo: Poukisa n ap fè egzèsis la? Kisa nou vle teste? Apre nou fin bay tout objektif egzèsis la, nou dwe monte ekip yo ansanm ak gwoup ki pral patisipe dirèk dirèk nan travay ki dwe fèt davans pou egzèsis la. Wòl komite pilotaj la se gade si objektif egzèsis la kòrèk epi travay sou modèl yo bay yo. Komite a suiv tou pou l wè si travay yo te di k ap fèt la fèt jan l dwe fèt la.

Daprè lalwa, se majistra a ki responsab prevansyon epi ki dwe kouri aji si gen sounami nan komin li an. Se poutèt sa, se li menm ki dwe Direktè egzèsis la osnon li kapab voye yon moun kòm reprezantan li. Men se moun nan kominote a ki dakò ki dwe patisipe kòm volontè.



Egzèsis bò tab: nan egzèsis sa, aktè yo dwe analize yon sitiyasyon ijans pou yo bay enfòmasyon sou fason yo kapab jere ijans lan epi bay bon jan lide pou amelyore plan ki egziste deja yo. Egzèsis sa senp anpil, li pa mande pou w itilize yon latriye moun ak ekipman.

Dezyèm Etap:

Fè egzèsis bò tab: Ti egzèsis sa dwe pèmèt nou teste etap pou voye alèt sounami nan diferan nivo (nasyonal, rejyonal, depatmantal, minisipal).

Seminè preparasyon similasyon SOUNAMI: Seminè sa fèt sou objektif fondamantal egzèsis similasyon an. Tout diskisyon yo dwe fèt aklè pou patisipan yo byen konprann pou egzèsis la ka reyisi. Avan seminè sa a, nou dwe vizite zòn nan pou nou ka idantifye ekzakteman kote egzèsis la ap fèt epi kisa w ap bezwen pou òganize l. Nan moman seminè a, l ap bon pou moun yo sonje zòn egzèsis la, moun ki responsab egzèsis la, konbyen tan sa ap pran, elatriye. Pou nou kapab kontwòle epi sipèvize egzèsis similasyon an nou dwe fè yon ekip ki rele DIREX.

Men tout sa ou dwe fè pou rive gen yon egzèsis similasyon sounami:

Atelye fòmasyon

- Fòmasyon manm y o ak responsab egzèsis similasyon an sou sounami
- Moun ki nan ekip pou prepare egzèsis la, anpil fwa pa konn anyen, se sa k fè li empòtan pou yo jwenn bon enfòmasyon
- Se nan atelye sa yo, nou dwe pwofite monte tout ekip yo, idantifye chak responsab ekip ansanm ak moun kap nan chak ekip, ki wòl ak responsab chak moun
- Nou dwe chita sou tout ti detay logistik, komunikasyon, elatriye
- Moun k ap òganize fòmasyon yo dwe fè fich teknik pou evalyatè ak obsvatè (moun k ap suiv jan egzèsis la ap fè la) yo epi tou montre yo kòman yo dwe itilize yo pandan egzèsis la

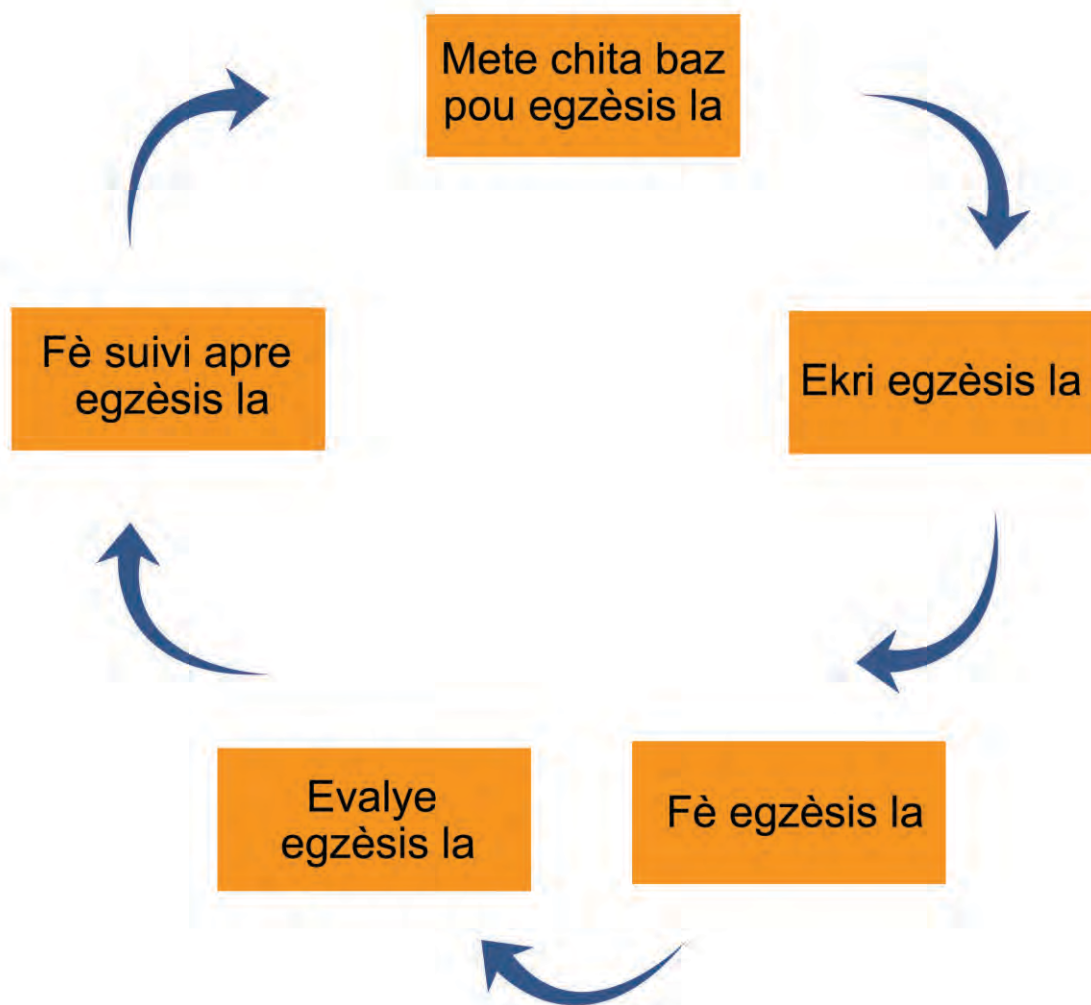
Ekri egzèsis la ak plan an

- Yon gwoup dwe travay sou objektif egzèsis la, data k kote li ap fèt. Konsa nou dwe bay enfòmasyon sou chak pati egzèsis la. Li bon pou responsab yo fè yon plan ki di kilè chak pati nan egzèsis la ap fèt. Plan an dwe genyen moun k ap patisipe yo ansanm ak tout enstitisyon yo. Yo dwe ekri tout detay k ap fè moun konnen si egzèsis la byen pas. Se moun ki byen konnen kòman moun fètay ki ka pi byen ede nan preparasyon ti egzèsis sa.
- Nan plan sa nou dwe konnen ki popilasyon kap deplase, konbyen moun, nan ki zòn y oye, ki wout y ap pase, kiyès k ap akonpaye yo sou wout la epi ba yo direksyon, ki kote y ap rasanble apre evakyasyon an, konbyen tan y ap pran pou rive, kiyès k ap fèmen egzèsis la.

Evakyasyon

- Responsab yo dwe bay yon model kat inondasyon zòn nan. Se sa k ap pèmèt otorite lokal yo konnen zòn danje yo epi tou di wout ki dwe sèvi pou kite zòn sa yo. Yo dwe tou konnen ki kote k ap sèvi pou rasanbleman.
- Fòk patisipan yo byen sansibilize sou ki wout yo dwe pran pou egzèsis la, ki konpòtman yo dwe genyen epi ki ekip k apakonpaye yo.
- Fè reyinyon ak otorite minisipal yo, lapolis, sòlda MINUSTAH, sekouris ak volontè nan zòn nan.

Ann sonje byen ke gen plizyè etap pou fè egzèsis similasyon sounami an. Li enpòtan pou reyinyon fèt tribò babò ak tout moun ki konsène yo tankou otorite nasyonal, lokal, elatriye. Moun sa yo dwe gen tout detay sou egzèsis la pou li kapab byen pase. Li enpòtan anpil pou nou evalye egzèsis la lè li fin fèt, sa ap ede nou tire leson epi amelyore fason n ap jere ijans yo pi devan.



Twazyèm Pati – Lis ekip yo

Ekip 1 Moun ki ekri egzèsis la: Ekip sa gen plizyè gwoup moun ki soti nan divès enstitisyon. Yo met tèt yo ansanm pou ekri kòman egzèsis la ap fèt. Moun sa yo dwe byen konn zòn kote egzèsis la ap fèt la.

Ekip 2 Moun k ap fè egzèsis la: Se sitou moun yo fòme pou jere kriz yo ki dwe fè egzèsis la. Yo pa dwe konnen plan egzèsis la, ni kòman li te prepare. Nou pa dwe konfonn (melanje) moun sa yo avèk moun ki chwazi pou fè antrènman an tankou : lekòl yo, lapolis ak ponpye. Moun sa yo se patisipan, se yo kap jwe jwèt la.

Ekip 3 Lojistik: Ekip sa a gen yon gwo responsablite nan plizyè etap egzèsis la. San li menm egzèsis la pa ka byen fèt.

Ekip 4 Moun k ap gade yo (obsèvatè): Moun sa yo p ap nan egzèsis la. Y ap gen pou gade kijan egzèsis la fèt pou y al eksplike lòt moun lòt kote evènman sa a. Yo ka fè sa nan komin ki tou pre yo.

Ekip 5 Jounalis yo: Yo la pou pale de evènman an pandan preparasyon l, lè egzèsis la ap fèt ak lè li fini. Se yo menm ki la pou fè mesaj la rive byen lwen pou tout moun ka konnen epi aprann kòman pou yo konpòte yo lè gen sounami.

Ekip 6 Evalyasyon: Koreksyon an enpòtan anpil nan egzèsis la. Li ede nou reflechi sou egzèsis la, retire oubyen mete kèk (lòt eleman) pou egzèsis la ka vin pi bon yon lòt lè (yon lòt fwa) yo vle fè li. Moun k ap gen pou korige egzèsis la dwe konnen l byen anvan menm li kòmanse.

Ekip 7 Direx: Ekip Direx la, la pou ede direktè egzèsis la. Direx la patisipe nan nannan tout etap egzèsis la (anvan, pandan, apre). Li dwe voye je sou tout egzèsis la. Se li ki gen kontwòl li.

Ekip 8 Sekirite : Pou egzèsis la byen fèt, yo dwe byen jere tout moun ak tout byen yo. Yo dwe ba yo bonjan sekirite. Se sa k fè tout moun dwe konnen zòn danje a epi dwe gen moun la pou met sekirite. Sa se yon pwèn ki enpòtan anpil nan egzèsis la.

Biwo Sekirite: Sekirite pi enpòtan nan kalte egzèsis sa, paske gen anpil moun ak gwo materyèl ladan li. Biwo sekirite a dwe bò kote Biwo Direx la, pou l kapab ale nenpòt kibò nenpòt kilè. Biwo sekirite a dwe gen moun sa yo sou teren an:

- **Sekouris: ponpye oswa kwa wouj;**

- **Sekirite Piblik ak sikilasyon : Polis Nasyonal Ayisyen (PNH);**

- **Sipò pou sekirite piblik ak sikilasyon;**

Pa dwe gen sikilasyon jou sa epi lapolis dwe kontwole tout wout n ap itilize yo. Desizyon sa kapab deranje moun nan popilasyon an ki p ap patisipe nan egzèsis la, se sa k fè nou dwe ba yo bon jan enfòmasyon tou menm si yo p ap patisipe nan egzèsis la.

Ekip 9 Sipò Teknik: Biwo sa gen ladann espesyalis nan domèn nan, ki pou bay sipò ak konsèy lè y ap prepare egzèsis la ak lè y ap fè l sou teren.

Prepare yon plan ijans pou sounami: Tout moun dwe konnen gen yon plan ijans ki egziste. E yo dwe konnen ki dispozisyon ki pran pou bay avètisman lè sounami ak sa moun dwe fè.

Pa bliye

Nou gen yon pwovèb ki di “yon sèl dwèt pa manje kalalou”, tout aktivite sa yo p ap ka sove lavi moun si nou tout pa met tèt ansanm, an nou ede youn lòt pou nou ka pi byen prepare nou fas a danje sounami.

Astewoyid

Yo astewoyid se yon kò solid ki egziste nan lespas. Tout astewoyid pa menm gwosè. . Komèt ak Meteyorit se de (2) lòt kò solid ki sot nan espas la ki konn tonbe sou latè tou. Gen lot ki mezire plizyè kilomèt.

Batimetri

Batimetri se syans ki mezire pwonfondè dlo (lanmè tankou dlo dous) pou konnen topografi anba dlo a. Lè yo pale de batimetri osnon enfòmasyon batimetrik yon lanmè, yo fè referans a topografi anba lanmè a.

Biwo Min ak Enèji (BME)

Biwo Min ak Enèji (BME) se yon enstitisyon Leta Ayisyen ki pran nesans nan lane 1986. Li travay sou lobedyans Ministè Travo Piblik Transpò ak Kominikasyon. Li travay nan fè pwomosyon rechèch sou eksplwatasyon resous mineral ak enèjetik peyi d Ayiti yo. BME se manm komite pilotaj sounami an Ayiti.

Deboulonaytè

Yon deboulonaytè (glissement de terrain an fransè) se yon fenomèn jeyolojik kote yon mas tè kase glise desann sou yon pant. Lè gen gwo deboulonaytè bò lanmè, sa ka lakòz sounami.

Dezas

Yon dezaz se domaj ki ka frape moun ak sa ki enpòtan pou lavi moun (kay, wout, jaden, bèt ki nan gadinaj, elatriye) yon fenomèn ki pase bridsoukou pwovoke. Lè se yon fenomèn natirèl tankou siklòn, tranblemanntè, van tanpèt, elatriye ki pwovoke yon dezaz, yo pale de dezaz natirèl.

Kouch latè

Se kouch tè ki anba pye nou an. Yo konn rele li tou Kouch kontinantal. Kouch ki anba lanmè a kouvri a rele Kouch oseyanik. Se wòch solid ki konpoze ekòs la. Li di anpil, se sa ki fè li konn kase. Kouch oubyen kwout la divize an plizyè moso, chak moso sa yo rele plak.

DPC

Sig Direksyon Pwoteksyon Sivil.

Direksyon Pwoteksyon Sivil

DPC se yon direksyon santral nan Ministè Entetiyè ak Kolektivite Tèritoryal. Responsabilite DPC se jesyon risk ak dezaz sou tout tèritwa nasyonal la. Sa fè li se ògàn egzeksyon nan Sistèm Nasyonal k ap jere Risk ak Dezaz an Ayiti (SNGRD).

Entansite tranblemanntè

Se ak ekspresyon sa a syantifik yo sèvi lè yo vle pale de mezi oubyen de jan yo mezire fòs tè a tranble nan pwen moun ka santi li ak dega li ka fè.

Egzèsis similasyon

Yon egzèsis similasyon se yon aktivite otorite yo òganize pou yo ka antrene moun yo pou yo konnen jan pou yo reyaji lè gen danje. Egzèsis similasyon yo ede popilasyon an konnen sa pou li fè lè gen malè pandye sou tèt li. Yo rele li tou SIMEX, ki soti nan mo anglè Simulation Exercize.

Ekòs

Ekòs La se kouch tè ki anba pye nou an. Yo konn rele li tou ekòs kontinantal. Kouch oubyen ekòs ki anba lanmè a kouvri a rele ekòs oseyanik. Se wòch solid ki konpoze ekòs la. Li di anpil, se sa ki fè li konn kase. Ekòs oubyen kwout la divize an plizyè moso, chak moso sa yo rele plak.

Episant

Pwen sou latè osnon sou lanmè kote vibrasyon ki fè tè a tranble yo kòmanse. Li rele fwaye trablemanntè tou.

Evakyasyon

Aksyon kote otorite yo fè tout yon kominote kite yon zòn ki gen danje pou ale nan yon lòt ki pa nan zòn danje.

Fay

Yon fay se tout kote ekòs tè a kase e ka pwovoke tranblemanntè lè li libere bridsoukou enèji li te ranmase pandan yon bout tan. Tout fwontyè plak yo se fay, men tout fay pa fwontyè plak. Gen fay ki konn parèt nan mitan yon plak. Menm jan ak fwontyè plak yo, yo ka lakoz gwo tranblemanntè tou.

Fay dekwochman

Yon fay dekwochman se yon fay kote plak yo pa sispann fwote youn sou lòt.

Fay envès

Yon fay envès, se yon fay ki fòme lè de (2) plak deplase nan menm sans. Lè sa yo kontre epi youn konn glise anba lòt.

Fay nòmal

Yon fay nòmal se fay kote de (2) plak deplase nan sans opoze.

Fenomèn natirèl

Yon fenomèn natirèl se yon fenomèn lanati fè pou kò l. Tankou lapli, van, tanpèt, siklòn.

Fwaye tranblemanntè

Fwaye yon tranblemanntè se se pwen kote vibrasyon yo kòmanse anba tè a. Li rele iposant tou

Fwontyè plak

Se kote de (2) moso kouch oubyen kwout tè a rankontre. Nan fwontyè kote plak yo rankontre, yo toujou ap deplase youn sou kote lòt. Yo deplase swa vètikalman swa orizantalman. Tout fwontyè plak yo se fay, sa vle di yo ka la kòz tranblemanntè. Dapre jan plak yo fwote youn bò kote lòt, syantifik yo distenge twa (3) kalte fay: fay nòmal, fay plak anwo anba, fay dekwochman. Fòk nou sonje chòk nan fwontyè plak yo konn lakòz lòt fay pran nesans, nouvo fay sa yon konn sanble anpil enèji ki ka fè gwo tranblemanntè lè yo libere. Kidonk tout fwontyè plak se fay, men tout fay pa fwontyè plak.

Ijans

Nan domèn jesyon risk ak dezast yo pale de ijans se nan (moman) lè gen yon sitiyasyon ki mande pou aji vit vit pou sove lavi epi ede moun ki nan difikilte.

Iposant

Se pwen kote vibrasyon yo kòmanse anba tè a. Li rele Fwaye tranblemanntè tou.

Jesyon risk ak desas

Tout aksyon ak dispozitif otorite nan yon peyi ak patnè li (tankou ONG nasyonale ak entènasyonal) pran pou prepare peyi a pou fè fas a dezast ak katastwòf

katastwòf

Yo pale de katastwòf lè dega yo anpil anpil. Egz.: Katastwòf 12 janvye 2010 an Ayiti

Komèt

Gade Astewoyid

Kwout

Kouch tè a.

Magma

Magma oubyen lav se yon mas matyè ki fonn jis li tounen yon likid limen tou wouj ak yon tanperati wo anpil. Ou jwenn magma nan vant yon vòlkan oubyen pami eleman chimik yon vòlkan aktif ap krache.

Manto

pati anba tè a nou jwenn apre ekòs la. Li konn pliye, men li toujou retounen pran fòm li.

Menas

Nan domèn jesyon risk ak dezaz, yo pale de menas se lè yon evenman natirèl oubyen tou aksyon lèzòm pwovoke gen posibilite pou rive epi pote konsekans negatif sou lavi, lasante ak byen moun. Yon menas se yon malè pandye.

Meteyorit

Gade Astewoyid ak Komèt.

Mitigasyon

Mitigasyon se tout aksyon nou ka poze pou nou diminye dega yon malè pandye ka fè sou lavi ak byen moun si li ta rive.

Modelizasyon nimerik

Se travay syantifik ki enterese etidye sounami yo fè pou reprezante sounami ki ka pase nan yon zòn sou òdinatè epi trase kat inondasyon an pou konnen:

Ki Kalte sounami ki ka frape (lokal, rejyonal oubyen ki soti lwen);

Nan konbyen tan premye vag yo ka frape;

Ki kote ki ka inonde;

ki wotè inondasyon an ka rive.

Nan modelizasyon nimerik la syantifik yo reyalize sounami teyorik yo.

Nwayo

li menm menm se pati santral tè a, sa vle di nannan tè a.

Pano siyaletik

Se pano yo otorite nan yon peyi osnon nan yon kominote enstale pou endike moun k ap viv, travay ak tout lòt moun k ap frekante zòn nan pou yo konnen kote ki gen danje. Pano siyaletik sounami yo endike ki kote ki ka inonde si gen sounami, ki wout pou moun kouri pran pou chape pou l yo epi ki kote ki asire pou yo rete an sekirite.

Plak

Moso ekòs tè a. Gen anpil plak sou latè, gen sa ki gwo, gen sa ki piti. Kenz (15) sa ki pi gwo yo se : Plak afrikèn, Plak antaktik, Plak arabik, Plak ostralyèn, Plak dèkoko, Plak karayib, Plak ekosèz, Plak erazyèn, Plak filipin, Plak endo-ostralyèn, Plak Wanndefouka, Plak denaska, Plak pasifik, Plak amerik nò, Plak amerik sid. Ayiti chita ant Plak karayib la ak Plak Amerik nò a.

Preparasyon

Preparasyon se ansanm aksyon moun ka poze nan objektif pou mete yo prè pou lè malè pandye a ta rive. Lè yon moun osnon yon kominote byen prepare l pou yon menas, li wete nan posibilite pou menas la fè gwo dega. Preparasyon mande anpil travay, se pou sa nan preparasyon pou menas sounami, tout moun dwe mete men : otorite, sitwasyen, gwoupman debaz, elatriye. Gen nan okazyon preparasyon an egal planifikasyon.

Prevansyon

Prevansyon se tout aksyon moun ka poze nan objektif pou evite kreye malè pandye sou tè yo.

Risk

Posibilite ki genyen pou malè rive lè gen yon menas ki peze sou do yon popilasyon osnon yon kominote ki vilnerab.

Sansibilizasyon

Yo rele sansibilizasyon tout aktivite ki fèt nan objektif pou enfòme popilasyon an epi fè l pran konsyans de malè pandye ki peze sou do l. Otorite yo ak òganizasyon patnè k ap travay nan rediksyon risk ak dezast an Ayiti toujou reyalize aktivite sansibilizasyon pou di popilasyon an kijan pou li reyaji lè danje ap rive.

Pou sansibilize yon popilasyon sou yon menas, yo konn itilize plizyè metòd tankou :

- Emisyon oubyen radyo ak televizyon
- Mesaj tèks oubyen pale nan telefòn
- Mesaj nan megafòn nan
- Bandwòl ak pano nan lari
- Veye moun pote mesaj sansibilizasyon yo nan chak kay youn apre lòt
- Veye moun pote mesaj la nan lekòl, legliz elatriye

Sansibilizasyon enpòtan anpil pou pèmèt popilasyon an konnen ki jan pou li reyaji sizoka malè ta rive. Tout tan popilasyon pi byen konnen kijan pou li reyaji lè gen danje, se tout tan kantite moun ki ta ka viktim nan ap diminye.

Sant Nasyonal Meteyowoloji (CNM)

Sant Nasyonal Meteyowoloji (CNM) se enstitisyon Leta Ayisyen k ap travay nan domèn meteyo. Se enstitisyon ki reskonsab pou prevwa lè gen bon tan ak move tan, lè pral gen lapli, tanpèt, siklòn, elatriye sou tèritwa nasyonal la. Li sou lobediyans Ministè Agrikilti, Resous Natirèl ak Devlopman Riral (MARNDR). Li se yon komite tematik sounami an Ayiti.

Senaryo

Nan domèn risk ak dezast, se reprezantasyon yo fè de yon evènman ki ka pase a pati done yo genyen sou jan tip evènman sa yo konn pase deja nan zòn nan. Espesyalis nan domèn jesyon risk ak dezast itilize senaryo souvan tankou yon zouti pou reprezante ki kantite dega yon fènòmèn natirèl (tankou siklòn, tranblemanntè, sounami elatriye) ka fè nan yon zòn si li ta pase.

Seyis

Tranblemanntè.

Sismograf

Aparèy ki kapte epi mezire tranblemanntè. Li kapab mezire menm ti tranblemanntè tou piti ke menm moun pa ka rive santi. Lè espesyalis yo mete twa (3) sismograf ansanm, sa pèmèt yo konnen tou ki kote ak kilè egzakteman yon tranblemanntè sot pase nan zòn nan.

Sit evakyasyon

Sit evakyasyon an se kote moun ka kouri ale si ta gen sounami. Sit evakyasyon an toujou yon kote ki pi wo pase pi gwo vag sounami ki ka frape zòn lan. Se otorite yo ki deside ki kote ki apwopriye (ki pi reponn) pou fè sit evakyasyon ak ki wout pou rive ladan yo. Wout pou ale nan sit evakyasyon an rele wout evakyasyon.

Sounami

Sounami se yon bann gwo vag ki soti nan fon lanmè epi anvayi bòdmè yo. Vag sa sa yo fèt lè gen tranblemanntè, deboulonaytè bò lanmè oswa vòlkan anba lanmè ak bò lanmè. Dapre tan premye vag yo pran pou rive sou bòdmè yo epi lokalizasyon fwaye sounami an, sa vle di distans li ak bòdmè yo, syantifik yo divize sounami yo an twa (3) kategori: sounami lokal, sounami rejyonal ak sounami ki soti lwen.

Sounami lokal

Nou ka pale de sounami lokal lè distans fwaye a oubyen sous la, sa vle di kote li kòmanse nan fon lanmè a, pa twò lwen ak bòdmè yo, sa vle vle di anviwon san (100) kilomèt. Nan ka sa a vag yo pran pi piti pase inèdtan (1è) pou frape bòdmè a.

Sounami ki soti lwen

Nou pale de sounami ki soti lwen, lè distans fwaye a ak bòdmè a plis pase mil (1,000) km. Nan ka sa a, premye vag yo ka pran plis pase 3 zèdtan pou frape kot yo.

Sounami rejyonal

Nou ka pale de sounami rejyonal lè distans fwaye a anviwon mil (1 000) kilomèt ak bòdmè yo. Lè sa a premye vag yo ka pran soti 1 rive 3 zèdtan pou frape bòdmè yo.

Sounami teyorik

Sounami yo kreye sou òdinatè tou gras a modelizasyon nimerik ki chita sou done ki egziste sou sounami ki te pase nan yon zòn.

Topografi

Topografi se syans ki etidye diferan kalte fòm tè a pran tankou mòn, pant, vale, kòt, elatriye. Lè yo pale de topografi yon zòn, yo pale de diferan kalte tè kote zòn lan chita.

Tranblemanntè

Sekous tè a pran lè fay libere enèji yo te sanble. Tè a ka pran gwo sekous tou si gen vòlkan k ap pete nan yon zòn.

UNESCO

Sig Òganizasyon Nasyonzini pou edikasyon, lasyans ak lakilti. Jan non li di sa, UNESCO se yon òganizasyonzini ki travay prensipalman nan twa (3) domèn: edikasyon, lasyans ak lakilti. Li gen 195 peyi ki manb ladan l. Ayiti manb UNESCO depi 18 novanm 1946. Li ap travay an Ayiti nan divès domèn nan tèt kole ak Otorite yo. Depi 2010, UNESCO se manm komite pilotaj sounami an Ayiti.

Vilnerabilite

Se kondisyon fizik, sosyal, ekonomik ki fè feblès yon kominote ogmante lè l anfas yon menas malè pandye. Vilnerabilite a se feblès kominote pou fè fas a enpak yon menas ki peze sou do l epi leve kanpe lè l fin pran pataswèl. Yon popilasyon ki vilnerab, se yon popilasyon ki fèb, ki ka pran pataswèl fasil si danje ta pase.

Vòlkan

Yon vòlkan se yon ouvèti nan kwout osnon nan kouch latè a. Vòlkan pa an aktivite souvan epi tout vòlkan pa menm. Genyen lè yo pete yo bay vapè, gen lòt ki bay pousyè, gen lòt ankò ki bay dife ak gwo boul wòch ki ka eksploze. Li kapab krache tou yon eleman yo magma a. Lè yon vòlkan pete sa ka dire soti kèk èdtan pou rive plizyè ane. Dapre aktivite yo, gen twa (3) kalte vòlkan : vòlkan aktif, vòlkan k ap dòmi, vòlkan ki etenn.

Vòlkan aktif

Vòlkan aktif yo se vòlkan ki nan aktivite pou pete. Yo di yon vòlkan aktif si dènye fwa li te pete a gen pi piti pase 25 mil (25 000) ane.

Vòlkan k ap dòmi

Vòlkan k ap dòmi yo se vòlkan ki bay kèk siy aktivite tankou fè sous dlo cho pete, men ki ka vin aktif nenpòt kilè.

Vòlkan ki etenn

Vòlkan ki etenn se yon vòlkan ki te an aktivite lontan epi ki pa bay okenn siy pou montre li ka tounen aktif ankò.

Wout evakyasyon

Wout evakyasyon an, se pi bon wout ki pi kout yon moun ka pran pou ale nan sit evakyasyon an.

Sistèm Nasyonal k ap Jere Risk ak Dezas

Sistèm Nasyonal k ap Jere Risk ak Dezas (SNGRD) se ògàn Leta ayisyen ki la pou mennen tout aksyon

nan objektif pou jere tout kalte risk ak dezas sou tout tèritwa nasyonal la. SNGRD gen ladan l :

- Komite Nasyonal k ap Jere Risk ak Dezas (CNGRD) ki gen ladan l pi gwo otorite Leta nan peyi a;
- Sekretarya pèmanan k ap jere Riks ak Dezas (SPGRD) ki gen ladan l tou reprezantan enstitisyon Leta ki konsène pa kesyon jere risk ak dezas. Lè gen gwo male pandye preske rive sou peyi a, SPGRD transfòme tèt an Sant Operasyon Dijans (COUN);
- Plizyè komite tematik pèmanan ki travay sou tèm ki gen arewè a jesyon risk ak dezas;
- Komite depatmantal, kominal ak lokal proteksyon sivil yo.

SNGRD

Sig Sistèm nasyonal k ap jere risk ak dezas.

SEMANAH

Sevis Maritim ak Navigasyon an Ayiti

UTS

Inite Teknik Simoloji ki chita nan Biwò Min ak Eneji

CRH

Kwa Wouj Ayisyen

CODOMAR

Sant Obsevasyon ak Operasyon pou Done Maritim ki chita nan SEMANAH. Se Sans Alet Sounami

PTWC

Sant Alet Sounami ki nan Pasifik

BIBLIYOGRAFI

Pifò enfòmasyon ki nan ti gid sa a soti nan dokiman sa yo :

COI /UNESCO (COMMISSION OCÉANOGRAPHIE GOUVERNEMENTALE DE L'UNESCO). 2012.- Glossaire sur les tsunamis, 2012 [édition révisée]. Paris, UNESCO. Série technique de la Coi, n° 85. Français, espagnol et arabe (original anglais) (ioC/2008/Ts/85 rev).

COI/UNESCO(COMMISSION OCÉANOGRAPHIE GOUVERNEMENTALE DE L'UNESCO). 2008.- Préparation aux tsunamis : Guide d'information à l'intention des responsables de la planification en cas de catastrophe. Paris : UNESCO.

COI/UNESCO (COMMISSION OCÉANOGRAPHIE GOUVERNEMENTALE DE L'UNESCO). 2012.- Tsunamis : les grandes vagues [deuxième édition révisée]. Paris : UNESCO, 16 p., illus. Brochure de la COI 2014-4. (Original anglais)

PHILIP, H., BOUSQUET, J.-C. & MASSON, F. 2007.- Séismes et risques sismiques. Approches sismotectonique. Paris : Dunod

RÉPUBLIQUE D'HAÏTI. 2010.- Analyse des menaces naturelles multiples en Haïti (MULTI-MENACES-HA. Rapport préparé avec l'appui de la Banque Mondiale, la Banque Interaméricaine de Développement et le Système des Nations Unies). Port-au-Prince

UNESCO, 2010. FENÓMENOS NATURALES EN LA TIERRA. Sismos y Tsunamis. TODO LO QUE DEBEMOS SABER Y HACER. Livre pour les élèves 2eme et 4eme année d'éducation de base.

ZAHIBO, N. 2012.- Caractérisation des zones potentielles d'inondation par les tsunamis dans les régions côtières d'Haïti. [Rapport de consultation (24 février 2012 - 30 mars 2012) pour l'UNESCO]. Non publié.

GID POU FÒMASYON SOU SOUNAMI